

ISSN 2738-0343

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

УПРАВА ЗА ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОСЛОВЕ РЕПУБЛИЧКИХ ОРГАНА

**ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИНФОРМАЦИОНО-ДОКУМЕНТАЦИОНЕ
И БИБЛИОТЕЧКЕ ПОСЛОВЕ**

**ИНФОРМАТИВНИ
БИЛТЕН**

**БРОЈ 6
2025**

Одељење за информационо-документационе и библиотечке послове Управе за заједничке послове републичких органа већ више од тридесет година једном месечно објављује Информативни билтен, којим обавештава кориснике о обновљеном информационо-документационом и библиотечком фонду.

Обавештавамо кориснике да БАЗИ ПРАВНИХ ПРОПИСА Одељења за информационо-документационе и библиотечке послове Управе, која је дневно ажурна и притом бесплатна, могу приступити путем следеће интернет адресе:

<http://bpp.uzzpro.gov.rs>

Из наше базе која садржи преко 155.000 прописа и преко пола милиона скенираних страна службених гласила, за свега неколико минута може се добити како важећи тако и неважећи пропис, у штампаној верзији или електронском поштом, као што се може добити и телефонским путем свака информација о статусу траженог прописа.

БИЛТЕНИ у електронском облику могу се преузети на адреси:

<http://www.uzzpro.gov.rs/biblioteka-bilteni.html>

Целокупан библиотечки фонд може се погледати на адреси:

<http://www.uzzpro.gov.rs/biblioteka-knjige.html>

Дигитална библиотека налази се на адреси:

<http://www.uzzpro.gov.rs/biblioteka-digit.html>

За коришћење целокупног фонда, као и за информације о правним прописима објављеним у службеним гласилима, корисници се могу обратити Одељењу:

Одељење за информационо-документационе и библиотечке послове

Управа за заједничке послове републичких органа

Немањина бр. 22–26

Београд

Телефон: 3616-296; 363-1620; 363-1104; 3613-734/лок. 1620 и 1104

biblioteka@uzzpro.gov.rs

САДРЖАЈ

- 1. Преглед одабраних правних прописа објављених у службеним гласилима Републике Србије, Аутономне Покрајине Војводине и Града Београда**
- 2. Списак претплата на службена гласила и часописе за потребе библиотеке Управе у 2025. години**
- 3. Преглед садржаја нових бројева часописа**
- 4. Преглед старих публикација**
- 5. Преглед нових књига**
- 6. Листа најчитанијих књига**

1

**ПРЕГЛЕД ОДАБРАНИХ ПРАВНИХ ПРОПИСА
ОБЈАВЉЕНИХ У СЛУЖБЕНИМ ГЛАСИЛИМА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ
ВОЈВОДИНЕ И ГРАДА БЕОГРАДА**

УСТАВНОПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ

Службени гласник Републике Србије

Указ о опозиву са дужности изванредног и опуномоћеног амбасадора Републике Србије у Републици Македонији, Невене Јовановић, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Указ о опозиву са дужности изванредног и опуномоћеног амбасадора Републике Србије у Краљевини Норвешкој, Драгана Петровића, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Указ о постављењу на дужност изванредног и опуномоћеног амбасадора Републике Србије у Уједињеним Арапским Емиратима, Владимира Марића, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Укази о додели одликовања, Службени гласник Републике Србије бр. 57/2025

Одлука о измени Одлуке о образовању Радне групе за управљачку одговорност у државној управи, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлуке о измени Одлуке о саставу сталних делегација Народне скупштине Републике Србије у међународним парламентарним институцијама, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о додели годишњих награда за најбоље општинске/градске управе у 2024. години, Службени гласник Републике Србије бр. 56/2025

Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Демократске Републике Сао Томе и Принсипе о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Того о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Малдива о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Бурунди о укидању виза за носиоце дипломатских, службених и сервисних пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Гвинеје Бисао о укидању виза за носиоце дипломатских, службених и специјалних пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Узбекистан о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Гане о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Непала о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Конго о укидању виза за носиоце дипломатских, службених и сервисних пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Таџикистан о укидању виза за носиоце дипломатских и службених/званичних пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Краљевине Есватини о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Свете Луције о укидању виза за носиоце дипломатских и службених пасоша, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

ФИНАНСИЈЕ И ПРИВРЕДА

Службени гласник Републике Србије

Закон о изменама и допунама Закона о утврђивању гарантне шеме и субвенционисању дела камате као мера подршке младима у куповини прве стамбене непокретности, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Закон о измени Закона о Централној евиденцији стварних власника, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Закон о задуживању Републике Србије код NLB KOMERCIJALNA BANKA AD BEOGRAD за потребе финансирања Пројекта изградње ауто-пута, деоница Београд – Зрењанин – Нови Сад, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Закон о давању гаранција Републике Србије у корист OTP banke Srbija akcionarsko društvo Novi Sad, Банке Поштанска штедионица, акционарско друштво, Београд и Banca Intesa AD Beograd по основу задужења Електродистрибуције Србије д.о.о. Београд, у вези са пројектом унапређења дистрибутивне мреже, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Уредба о утврђивању битних одступања од општих годишњих циљева утврђених смерницама којим се утврђују општи годишњи циљеви друштава капитала, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђивања сигурности снабдевања природним гасом, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Уредба о утврђивању Кризног плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Уредба о ближим условима и начину остваривања права на новчана средства за изградњу, учешће у куповини, односно куповину породично-стамбене зграде или стана по основу рођења детета, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Уредба о утврђивању Дугорочног програма мера за спровођење одгајивачког програма за период 2025–2029. године, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Уредба о изменама и допунама Уредбе о условима и поступку успостављања режима пробног рада ради одвијања друмског саобраћаја на државним путевима, Службени гласник Републике Србије бр. 54/2025

Уредба о утврђивању Програма финансирања активности и мера унапређења енергетске ефикасности у 2025. години, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Одлука о изради Просторног плана подручја посебне намене ауто-пута Е-70, обилазница око Београда и Панчева – сектор „Ц” и нове обилазнице пруге Бели Поток – Винча – Панчево са друмско-железничким мостом преко Дунава код Винче, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлука о измени Одлуке о оснивању Координационог тела за праћење пројеката интегралног развоја Србије у оквиру платформе „Србија РАДИ”, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлука о измени Одлуке о образовању Комисије за праћење примене Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлука о врстама девиза у којима се плаћају републичке административне таксе код дипломатско-конзуларних представништава Републике Србије и о висини курса динара за прерачунавање динарских износа такси у девизе, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Одлука о изради Стратешке процене утицаја Програма наводњавања и одводњавања у Републици Србији до 2032. године на животну средину, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Одлука о ближим условима и начину вршења контроле банака и посебне ревизије банке, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о изменама и допунама Одлуке о управљању ризицима банке, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о изменама и допунама Одлуке о извештавању банака, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о поступку по приговору, притужби и предлогу за посредовање корисника финансијских услуга, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о условима и начину обрачуна ефективне каматне стопе и обрасцима који се уручују кориснику, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о плану реорганизације пословања банке, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о ближим условима и начину именовања носилаца кључних функција у банци, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлука о изменама и допунама Одлуке о спровођењу одредаба Закона о банкама које се односе на давање прелиминарног одобрења, дозволе за рад банке и појединих сагласности и одобрења Народне банке Србије, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Одлуке о емисији дугорочних државних хартија од вредности, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Одлука о одређивању одговорних лица и тела у систему управљања програмима претприступне помоћи Европске уније за период 2007–2013. године, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Одлука о одређивању одговорних лица и тела за управљање програмима претприступне помоћи Европске уније у оквиру инструмента за претприступну помоћ (ИПА II) за период 2014–2020. године, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Одлука о одређивању органа, лица и тела за управљање програмима претприступне помоћи Европске уније у оквиру инструмента за претприступну помоћ (ИПА III) за период 2021–2027. године, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Одлука о изменама Одлуке о листи пољопривредних производа у секторима за уређење тржишта пољопривредних производа, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Одлука о измени Тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, Службени гласник Републике Србије бр. 56/2025

Правилник о допуни Правилника о условима за несметан и безбедан транспорт природног гаса гасоводима притиска већег од 16 bar, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Правилник о изменама и допунама Правилника о обезбеђивању континуиране пловидбености и о одобравању ваздухопловно-техничких организација и особља, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Правилник о утврђивању Програма мониторинга безбедности хране животињског порекла и хране за животиње која се увози за 2025. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Правилник о измени Правилника о облику, садржини, начину подношења и попуњавања декларација и других образаца у царинском поступку, Службени гласник Републике Србије бр. 52/2025

Правилник о изменама и допунама Правилника о подели моторних и прикључних возила и техничким условима за возила у саобраћају на путевима, Службени гласник Републике Србије бр. 53/2025

Правилник о изменама и допунама Правилника о условима и начину стицања сертификата о стручној компетентности и квалификационе картице возача, Службени гласник Републике Србије бр. 53/2025

Правилник о измени Правилника о електронском фактурисању, Службени гласник Републике Србије бр. 56/2025

Закључак Владе о усвајању текста Програма финансијске подршке, мера и активности у области очувања и јачања односа Републике Србије и дијаспоре кроз организацију кампова за младе из дијаспоре и региона у 2025. години, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори

Закон о потврђивању Уговора о кредитном аранжману купца, између Републике Србије коју заступа Влада Републике Србије поступајући преко Министарства финансија, делујући у својству зајмопримца аранжиран од стране Bred Banque Populaire, Credit Agricole Corporate and Investment Bank, Credit Industriel et Commercial, Credit Lyonnais, Natixis и Societe Generale, делујући у својству Овлашћених водећих аранжера са Natixis, делујући у својству Банке за глобалну координацију, структурирање и документацију и Natixis, делујући у својству ЕСА Агента и Финансијских институција наведених у Делу I Прилога 1, делујући у својству Првобитних зајмодаваца, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Споразума о зајму (Други зајам за развојну политику зеленог раста у Републици Србији) између Републике Србије и Међународне банке за обнову и развој, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Закон о потврђивању Анекса I Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Француске о активностима Француске агенције за развој и институције PROPARCO у Србији, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

Службени лист Аутономне Покрајине Војводине

Одлука о измени Одлуке о образовању Комисије за грађевинско земљиште у јавној својини Аутономне Покрајине Војводине, Службени лист Аутономне Покрајине Војводине бр. 30/2025

Правилник о додели средства за финансирање спровођења јавних радова на територији Аутономне Покрајине Војводине у 2025. години, Службени лист Аутономне Покрајине Војводине бр. 29/2025

Правилник о додели бесповратних средстава за субвенционисање предузетника, микро и малих правних лица од интереса за развој и ревитализацију послова који се сматрају уметничким и старим занатима, односно пословима домаће радиности у 2025. години, Службени лист Аутономне Покрајине Војводине бр. 29/2025

РАДНИ ОДНОСИ, ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Службени гласник Републике Србије

Закон о остваривању права из Алиментационог фонда, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Закон о заштити ваздуха, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Уредба о утврђивању Програма за подршку у спровођењу политике родне равноправности за 2025. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Уредба о престанку важења Уредбе о критеријумима за доделу подстицаја послодавцима који запошљавају новонастањена лица у Републици Србији, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Одлука о оснивању Координационог тела за родну равноправност, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Правилник о допуни Правилника о Номенклатури здравствених услуга на секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Правилник о допунама Правилника о Номенклатури лабораторијских здравствених услуга на примарном, секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Правилник о Листи лекова који се прописују и издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања, Службени гласник Републике Србије бр. 50/2025

Правилник о ближим условима и начину давања пристанка на медицинску процедуру, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Правилник о утврђивању Програма мониторинга безбедности хране за 2025. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 53/2025

Правилник о утврђивању Програма мониторинга здравствене исправности предмета опште употребе за 2025. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 53/2025

Решење о утврђивању обрачунског износа просечне годишње зараде за осигуранике који остварују право у мају 2025. године, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Службени лист Аутономне Покрајине Војводине

Правилник о додели субвенција за запошљавање незапослених лица у Аутономној Покрајини Војводини у 2025. години, Службени лист Аутономне Покрајине Војводине бр. 29/2025

ОБРАЗОВАЊЕ, НАУКА, КУЛТУРА И ФИЗИЧКА КУЛТУРА

Службени гласник Републике Србије

Закон о изменама и допуни Закона о електронским медијима, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Закон о изменама и допунама Закона о јавним медијским сервисима, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Закон о изменама и допунама Закона о јавном информисању и медијима, Службени гласник Републике Србије бр. 51/2025

Уредба о подстицају инвеститору да у Републици Србији производи аудиовизуелно дело, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлука о финансирању набавке уџбеника средствима буџета Републике Србије за школску 2025/2026. годину, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлука о утврђивању старе и ретке библиотечке грађе за културно добро од великог значаја, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Одлука о стицању статуса института од националног значаја (Институт за мултидисциплинарна истраживања, Универзитет у Београду, Улица кнеза Вишеслава бр. 1), Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

Решење о усклађивању права на национално спортско признање, Службени гласник Републике Србије бр. 48/2025

Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори

Меморандум између Министарства спорта Републике Србије и Министарства спорта Руске федерације о сарадњи у области физичке културе и спорта, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори бр. 5/2025

РАЗНО

Службени гласник Републике Србије

Индекси потрошачких цена за мај 2025. године, Службени гласник Републике Србије бр. 49/2025

Подаци о просечним зарадама и просечним зарадама без пореза и доприноса по запосленом, за април 2025. године, Службени гласник Републике Србије бр. 56/2025

Усклађени динарски износи из тарифе републичких административних такси, Службени гласник Републике Србије бр. 55/2025

2

СПИСАК ПРЕПЛАТА НА СЛУЖБЕНА ГЛАСИЛА И ЧАСОПИСЕ ЗА ПОТРЕБЕ БИБЛИОТЕКЕ УПРАВЕ У 2025. ГОДИНИ

СЛУЖБЕНА ГЛАСИЛА

1.	СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
2.	СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ
3.	СЛУЖБЕНИ ЛИСТ АП ВОЈВОДИНЕ
4.	СЛУЖБЕНИ ЛИСТ ГРАДА БЕОГРАДА

СТРУЧНИ ЧАСОПИСИ

1.	КОРАЦИ: часопис за књижевност, уметност и културу
2.	ЛЕГЕ АРТИС: прописи у пракси

ОСТАЛЕ СЕРИЈСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

1.	БИЛТЕН СУДСКЕ ПРАКСЕ ПРИВРЕДНИХ СУДОВА
2.	БИЛТЕН УСТАВНОГ СУДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

3

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА НОВИХ БРОЈЕВА ЧАСОПИСА

ПРОПИСИ У ПРАКСИ

propisi.net

јун 2025 / број 153 6/2025

Стицање стварних права одржајем у судској пракси – први део

- ▶ Могућност раскида претплатничког односа пре истека рока
- ▶ Извршење такозваног кућног затвора – други део
- ▶ Примена форензичке лингвистике у историјским истраживањима
- ▶ Тешка крађа у судској пракси (члан 204. став 1. тачке 4)–6) и ст. 2–4. Кривичног законика)
- ▶ Нестандардно запошљавање у јавном сектору
- ▶ У сусрет новинама у пружању платних услуга и могући ризици од превара

У овом броју...

ГРАЂАНСКО ПРАВО

- 4 Стицање стварних права одржајем у судској пракси – први део
- 24 Могућност раскида претплатничког односа пре истека рока

КРИВИЧНО ПРАВО

- 30 Тешка крађа у судској пракси (члан 204. став 1. тачке 4)–6) и ст. 2–4. Кривичног законика)
- 37 Извршење такозваног кућног затвора – други део

РАДНО ПРАВО

- 43 Нестандардно запошљавање у јавном сектору
- 49 Новија мишљења Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

ПРИВРЕДНО ПРАВО

- 56 У сусрет новинама у пружању платних услуга и могући ризици од превара

РУБРИКЕ

- 65 Портал читалаца
- 68 Поводом Међународног дана давалаца крви
- 79 Кад језик пресуди: Примена форензичке лингвистике у историјским истраживањима
- 88 Преглед прописа донетих између два броја
- 90 Календар важења правних аката

4

ПРЕГЛЕД СТАРИХ ПУБЛИКАЦИЈА

Излазећи у сусрет све израженијим захтевима корисника да пронађу одговор на специфична питања из професионалне праксе, кроз Информативни билтен континуирано ћемо упознавати своје читаоце са садржајима старих књига из богате ризнице библиотеке Управе. Наш фонд обухвата, између осталог, и вредне писане документе који, осим документационе, имају и научну и стручну вредност. Будући да су посредни књиге од историјског значаја, као и периодична издања и друге драгоцене библиотечке целине којима располажу постојећи фондови, овим путем настојали смо да проширимо лектиру свима онима који желе да се стручно усавршавају. Напомињемо да ове књиге (из којих дајемо само изводе) могу да се користе само у читаоници библиотеке Управе за заједничке послове републичких органа, а део фонда дигитализован је и доступан на адреси: <http://www.uzzpro.gov.rs/biblioteka-digit.html>

За овај број издавајмо:

- 1. Р. А. Рајс: Аустро-бугаро-немачке повреде ратних закона и правила: Крф, 1918**
- 2. Милош М. Станојевић: Долус евентуални: Београд, 1913.**

У наредним бројевима Информативног билтена наставићемо са приказима тематски и жанровски разноврсних публикација нашег богатог фонда.

КРАЉЕВИНА СРБИЈА

АУСТРО-БУГАРО-НЕМАЧКЕ ПОВРЕДЕ

РАТНИХ ЗАКОНА И ПРАВИЛА

ДОПИСИ ЈЕДНОГ ПРАКТИЧАРА — КРИМИНАЛИСТЕ
СА СРПСКОГ МАЋЕДОНСКОГ ФРОНТА

од

Р. А. РАЈСА

К Р Ф

Штампано у Државној Штмпарији Краљевине Србије
1918.

Докуменат који оптужује.

Солун, 27-XII-16.

Већ је више пута и неутрална и савезничка штампа оптуживала аустро-угарску владу да се служи врло мало човечним средствима према Србима, а да би унела аустро-немачку «Културу» у освојену Србију. Ја сам устао лично против метода којима се служе привремени победиоци, ослањајући се на обавештења из сигурних извора, као и на оно што је признала противничка штампа и сама. Одговор из Пеште и Беча био је увек исти: те су оптужбе измишљене инфамије непоштених противника; ми поступамо човечно са становништвом у Србији и оно нам то и само признаје». Шта више, званични орган њихов «Београдске Новине» веле нам да ће се учинити оно чиме се оптужују привремени победиоци, ако се не престане одмах са тим нападима: казниће се невино становништво и тако оно начинити одговорним за оптужбе аустро-угарске владе од стране журналиста неутралних и савезничких.

Данас ево преда мном документа који показује да смо имали право кад смо говорили о нечувеним зверствима аустро-угарским. Нашли смо у цепу једног немачког официра, погинулог на фронту битолском, докуменат довољан сам собом, као необично компрометантaн, као најстрашнија оптужба против управе «Његовог врло католичког Величанства». То је дописна карта са сликом вешања шесторице сељака, у Крушевцу, у Србији. На шест дигнутих вешала висе, руку везаних на леђима, шест несретних сељака. Са свих страна ових срамних стубова официри и војници немачки, а нарочито аустриски, гледају овај приказ који се иначе обично врши у тајности и на тишини и миру у каквом скривеном дворишту затвора. Оно што највише оптужује, то је израз тих гледалаца: лица им одају задовољство и радост! Шта да се каже о замисли тих целата да све ово ставе на карту? Је ли то садизам или суровост животиње која више већ не зна како да задовољи своју крвожедност. У сваком

случају, такви поступци бешчасте њихове ауторе за вечита времена. Не знам шта су ти сељаци згрешили те да их вешају? Вероватно су били патриоти и нису могли сносити освајаче. Али зар права култура, не она са «К», не учи да смрт треба поштовати чак и код свог најгорег непријатеља? Речено је да ће Аустро-Угарска пропасти са својих сопствених грешака; нађени документ код немачког официра доказује да је ово пророчанство сасвим основано.

Аустро-Бугаро-Немци у Освојеној Србији.

Солун, 20-11-17.

Српска влада је ту скоро објавила «Плаву књигу», упућену владама потписницама Хашке Конвенције; у књизи су повреде права које су починиле власти немачке, аустриске и бугарске у окупираним српским територијама. И ако ратне операције нису свршене, српска влада је била у стању да сакупи извештај број докумената који показују радње противне праву и човечности, а које је починио освајач према становништву на српској окупираној територији. На 110 страна великог формата, Србија, позивајући се на осећања правде и човечности цивилизованог света, понова протестује код сила потписница IV Хашке Конвенције против повреда чланова: 4, 6, 7, 18, 22, 23, 27, 28, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55 и 56 хашких правила.

У ствари, ова плава књига је кратак преглед свих недела која су починили Централци и њихови вазали у несретној земљи Краља Петра. Лична истраживања доносе ми свакодневно теже документе него што су изводи из непријатељских листова, кратке изјаве очевидаца, неутралних или Срба, скупљени у владиној публикацији која и сама чини страховиту оптужбу против оних који нису поштовали ни свој потпис на једној међународној и човечној конвенцији. Данас ћу објавити само две стварчице.

Члан 23 Хашке Конвенције вели: «Исто тако забрањено је ономе који ратује да приморава сународ-

нике противничке стране да учествују у ратним операцијама управљеним против њихове земље». А шта су урадили од овог параграфа Централци и њихови пријатељи? Српски војник, Анђелко Цветковић, родом из околине призренске, у Србији, кога заробиши приликом повлачења код Гиљана а узеше доцније у бугарску војску, даће нам одговор на то питање:¹⁾

«Рођен у Старој Србији, служио сам у 24 косовском пуку. У моменту када нам је Аустрија објавила рат, будем одређен у 1 пук, и са њиме сам учествовао у борбама на Церу, Дрини и код Београда и био рањен. Када су нас Бугари напали, мој је пук оперисао код Цариброда, одржавајући везу са тимочком дивизијом на железничкој прузи Пирот — Цариброд. За време борбе код Гиљана заробише ме са још 800 другова. Арнаути су нас спровели за Прешево, а одатле преко Куманова, Криве Паланке, Ђуешева и Ђустендила. Крв ми се леди у жилама, када се само сетим оних бруталних призора и дивљаштава, кад смо били изложени, тих мрачних дана којих се одигравала судбина Србије, мукама од наших спроводника Арнаута. Они су кундачки убијали људе или пуцали у гомилу, само из дивљачког задовољства да виде како тече људска крв. Бугари и Арнаути су извршивали смртне казне на једном брежуљку сасвим близу Гиљана; ту су убили око 80 заробљеника из Старе Србије. Сва су села бивала пљачкана и предавана пламену, док су бесконачни низови старца, жена и деце, гоњени и јурени и мучени хордама бугаро-албанским, бежали са свих страна изгладнели и изнурени од хладноће и умора.

«Марта месеца, Бугари подвојише заробљенике из Старе и оне из Нове Србије и почеше вежбати ове друге. Обука је трајала два месеца. Поред наших моралних и материјалних мука које су нас давиле цело време нашег мрског ропства, претрпесмо још једну нову и гору муку; забранише нам да говоримо српски. За сваки преступ против овог срамног наређења

---

¹⁾ Изјава која је већ објављена у чланку: «Бугари и заробљени српски војници» (стр. 33) али коју морамо овде поновити.

измишљане су невероватно рафиниране казне. Говорише нам «Ви нисте Срби; нема више Срба, они су ишчезли са овог света!» По свршеној обуци послаше нас у гарнизоне по разним варошима, а после извесног времена, у пукове на фронт; ту сам само чекао прву прилику да се предам. Док сам био у првој линији у рову, једна сурова мисао није ме напуштала ни дању ни ноћу: да ми се не деси та несрећа да убијем свога брата, за кога сам знао да је у нашој војсци, или да он мене не убије. Добри Бог нас сачува од тога, и сада ми је једина срећа да нађем свог брата и да одмах, уз њега, понова ступим под нашу славну заставу и да се борим против најмрскијег и најсрамнијег непријатеља који је икада постојао!»

Ето изјаве српског војника Цветковића кога узеше у бугарску војску презирући сва права. Могао бих дати из мојих докумената још оваквих примера, јер их има врло много. Али и овај је сам довољно типичан и читаоци «Телеграфа» извући ће већ закључке из њега.

Други докуменат је дописна карта која представља вешања грађана у Јагодини, у Србији, врло слична оној о којој сам причао читаоцима «Телеграфа» прошлог децембра, а на којој су била вешања у Крушевцу, у Србији. Ова друга, нова карта нађена је код српског војника Душана Видојковића, који ју је опет нашао код потпоручика 6. чете 2. батаљона, 11. пука пруских гренадира, Бернхарда Вевериха, погинулог 8./21. новембра 1916. на коти 1050 на Чукама.

Видојковић није приписивао велику важност тој карти коју нађе код мртваг непријатеља и метнуо је у свој бележник где је се врло рђаво провела. Али поред свих превијања, савијања и подеротина, ипак се врло јасно види слика. А она је гнусна! Осам сељака и грађана висе о осам вешала брижљиво поравнатих. Лица у жртава покривена су марамама а руке и ноге везане јаким конопцима. Два аустријска војника, врло млади људи, стоје поред првог обешеног у »фотографској пози«, а тај први обешени изгледа неки имућнији грађанин судећи по оделу. Трећи је Аустријанац још на лествицама помоћу којих је обешена не-

сретна жртва. Осмех тог човека изказује сву дивљачку радост коју му проузрокује овај гнусни акт.

Пред редом стубова, сакупљени на неколико корака испред вешала, официри и војници посматрајући приказ. Међу њима је и један у грађанском оделу отворене боје са сланим шеширом, који изгледа да се врло заинтересовао овим гнусним приказом.

Каква глупост од Аустријанаца да овековечавају своја недела на овај начин! Зар они не увиђају да су такви документи оптужбе против њих самих, и то страшне оптужбе? А за нас, који смо већ одавно изражавали наше презирање према варварском држању тих људи у освојеној Србији, за нас које су због тога назвали не само у аустро-бугаро-немачкој штампи већ и у извесној германофилској неутралној штампи, лажовима, проданим душама и опадачима, за нас какав реванш! Фотографија не лаже, целати несретне земље Краља Петра неће моћи више да одричу своја гнусна недела! Они ће покушати да те обешене назову шпиунима, којих су се морали отрести ради своје сопствене безбедности. Али зар шпиуни нису храбри људи који су остали верни свом краљу и кад је овај у изгнанству? Пристајемо да су опасни по наше непријатеље; али да ли људи који знају шта је част и који умеју да сами себе поштују, да ли ти људи фиксирају на слици на дописној карти смрт родољуба, смрт на коју су морали осудити те људе ради своје безбедности? Не, и по хиљаду пута не! Ова аустријска карта даје противницима Централаца страховито оружје, а у исто време је ужасна оптужба против оних који мисле да имају монопол на «Kultur» написану са K!

Манија дописних карата са вешалима.

Солун. 15-III-17.

У току последњих 25 година развила се нагло индустрија дописних карата са сликама. Рђави хромолитографски нацрти постали су данас добре фотографске репродукције, фотографуре, па и фотографије на

картама са бромуром сребра. Таква дописна карта баш је тако згодна стварчица! Она овековечава тако лепо све сретне догађаје и фиксира тако пријатна места на савршен начин! Нема човек више потребе да замара мозак састављајући дуга писма! Има само да стави своје име на лепу илустровану дописну карту и да даде уобичајена поздравља, па је онај који прими ту пошиљку потпуно задовољан.

Аустријанци су, како изгледа, ватрене присталице илустрованих карата, али они бирају слике на један чудан, управо језовит начин. Служе се дописним картама да овековече своје казне вешања. Сада имамо читаву серију аустро-угарских дописних карата, врло брижљиво израђених на картама са бромуром сребра, а које представљају извршење смртних казни на вешалима. Не треба мислити да су то само појединачне карте које нарочито воли некакав маниак заљубљен у језовите призоре! Карте су нађене код три разна лица и види се са њих јасно да су различитога порекла.

Прва која је пала у наше руке представља вешање шесторице сељака у Крушевцу, у освојеној Србији и нађена је код једног немачког официра који је погинуо испред Битоља. Другу је нашао српски војник Душан Видојковић код потпоручника 6 чете 2 бат. 11 пука пруских гренадира, Бенхарда Вевериха, погинулог на коти 1050 на Чукама, а представља вешање шесторице грађана у Јагодини у освојеној Србији. Најзад, последњи и трећи проналазак, нађен код једног аустриског официра заробљеног код Охридског Језера још је важнији: то су 10 карата које све представљају вешања сељака и попа из села Афтовца, у Херцеговини, дакле на аустријској територији али на којој су насељени Срби. На овим картама, датираним месеца марта или априла 1916 виде се све фазе ових ужасних смртних казни. Једна даје полазак из села; осуђени изгледају равнодушни. Друга нам показује одељење војника одређено за извршење казне, са два официра на челу. По свршеном чину, пуковник Маринић (сопственик карте је и ту глупост учинио да потпише име тог целата-пуковника испод његовог лика

на карти) разговара се са официрима, пред стубовима на којима висе обешени, и разговор изгледа да је врло весео, јер се сви смеју са очевидним задовољством. Једна карта нам пак приказује мртве обешене поређане по земљи један до другог као низови дивљачи после успелог лова. Најзад, последњи изглед, врло уметнички израђен, показује место где је извршена казна: свих осам вешала са обешеним жртвама јасно се оцртавају на небу на коме се сунце крије иза облака....

Ова манија таквих дописних карата компромитује Аустро-Угарску. Већ изодавна, оснивајући све на апсолутно поузданим обавештењима којима располажемо, већ изодавна смо изнели свету нечовечно поступање Двојне Монархије према народу у Србији, као и према народу српском у српским земљама које су дуго већ времена под господарством Аустрије. Штампa Централаца и њихових вазала, као и извесна германофилска неутрална штампа, квалификовала нас је као опадаче, лажове и продане људе! А данас нам ево сами Аустријанци доказују, на необорив начин, да смо имали потпуно право кад смо изнели пред цео свет да се у освојеној Србији убија и да се уништава српска раса свуда где је има.

Аустријанци ће приметити да су те карте сликале смртне казне над шпиунима, људима опасним по њих. «Ови обешени су шпиуни, осуђени на смрт за велеиздају итд!» рећи ће ти браниоци бруталне силе. На шта им ми одговарамо: «То су дакле Срби који су хтели да раде за своју земљу. Не поричемо да су ти људи опасни по вас. У рату смо и ви имате право да их се отресете. Али признаћете да ти људи, за које ви велите да су издајнице — а ваше тврдње можемо примити са врло великом сумњом кад знамо за извесне ствари, као на пример за Фридјунгову парницу — ти људи нису учинили никакав нечастан злочин, него су, на против, радили као патриоти према својој земљи. Зашто онда тако иронично овековечавати њихове смртне казне на дописним картама? Зашто им наносити ту незаслужену срамоту? Зар вас нису у

вашим школама учили да имате да поштујете смрт и код најгорег злочинца?»

На тим картама нема по један стуб, једна вешала, него на свим тим различитим местима, одмах по 6, 7 и 8 вешала; али да би се дизала вешала у толиком броју треба, значи, искоришћавати их врло, врло често, иначе би се задовољило једном једином справом те врсте коју у другим земљама крију, одмах по употреби, врло брижљиво на потајна места. Број вешала са дописних карата јасно нам прича режим који влада у освојеној Србији и у Херцеговини која је још под скиптром Хабзбурга. Те мрачне и гнусне справе, које се дижу свуда где има Срба, постале су ознаке аустро-угарског господарства, а дописне карте које их ре-продукују пружају страховиту оптужбу против тог господарства.

Нови докази о повредама ратних закона и међународног права које су учинили противници Србије.

Солун, 12-IX-17.

Писао сам вам и телеграфисао о апсолутно не-легалним маневрима, потпуно противним нашој неутралности, које је покушао аустро-угарски конзулат у Женеви. Али противници Србије не чине безакоња само у Женеви. У освојеној Србији и у својој сопственој земљи ти људи гомилају, свакодневно, повреде ратних закона и међународног права, а од тих повреда многе и многе су гнусни злочини према човечности и човечанству. Они, вероватно, мисле да свет неће сазнати за те злочине, али се варају! Свет ће их сазнати преко неутралне штампе која се ставила у одбрану правде и слободе, јер је храбрија од неутралних влада. Ево последњих недела аустро-угарских и бугарских која смо сазнали овде; од важности је да их и свет сазна.

Милић Бодић, рођен у Горачићу, у Србији, био је у грађанству момак у кафани, у војсци од 1 маја 1910 редов у 9 пеш. пуку, за време ратова 1912—1913

у 10 пеш. пуку, а за време европског рата служио је као момак у менаџи Врховне Команде српске. Ту сам га виђао свакодневно, прво у Ваљеву, затим у Крагујевцу. За време српског одступања, Бодић се разболе у Феризовићу и ту га ухвате Бугари. Ових дана добегао нам је као бугарски бегунац. Поданици Фердинанда Кобурга узели су у своју војску овог српског војника, чистог Србина из Србије, да се бори против своје браће!

Господин Стеван Нешић је чиновник поштански, сада у Солуну. Он има сина, Милана, рођеног 29. августа 1906 у Београду. У последње време, г. Нешић је био са службом у Зајечару. Син му остаде у тој вароши коју су Бугари окупирали. Тај је дечко ишао у трећи разред школе коју су Бугари организовали у Зајечару, и, на крају школске године, дадоше му сведочанство, које су потписали главни учитељ, Р. В. Илијев и разредна учитељица, Тодорова.

На том сведочанству овај Србин дечко постао је «бугарски поданик» а име му, Милан Нешић, претворено је у бугарско, *Милан Нешов*!

Саслушања тројице српских војника, заробљених код Аустријанаца, а који су успели да се спасу из ропства:

Крета Симић, електричар, рођен 8 сепембра 1890 у Београду, служио у инжињерији, прича: «У Параћину и околини Немци су прикупили око хиљаду лица, и одвели нас у Дубравицу, а затим, водом, у Ковин. Војници који су нас спроводили, тераху нас да идемо врло брзо. На путу убили су једног болесног који није могао више да иде. Од Параћина до Ковина примили смо свега једанпут једну чорбу». Одвели су га у Хајнрихсгрин. «Ту су са нама поступали на најгори начин. Болесницима који не могаху радити нису давали храну. Изнемогле и исцрпљене су батинали без милости, и много је таквих и помрло од таквог поступања.» Симића су послали у Боцен, где је радио прво у једној ливници, а затим на положајима у Сулдену. На положајима смо преносили жице, топове и други материјал и муницију. Радил смо у зони тученој ватром

талијанске артилерије. Велики број наших заробљених Срба био је побијен талијанским зрнима».

Милоје Живановић, из Божидареваца, рођен 1889, редов VII пеш. пука, заробљен на Струбици, био је отеран на тиролски фронт још у јесен 1915 године. «Ту сам био, са осталим заробљеницима, радио на преносу муниције и дрвене грађе за бараке. Провео сам 11 месеци у местима: Товдимале, Бивидале, Чернинарине. Одатле су ме отерали у Боцен, а затим у Сулден. На том последњем месту сам опет преносио и то пешачку муницију као и артиљериску, радио на електричним инсталацијама и на подизању барака».

Витез Брадиловић, потпоручник у XI пеш. пуку, у грађанству порезник, био је заробљен на Јухору. «Одатле нас поведоше за Јагодину, а после за Сараорце. За четири дана, колико смо путовали, нисмо ништа примили за јело, и, како су многи међу нама били изнурени те приморани да изостају, стражари су такве убијали на наше очи ножем, или су их батинали док не умру.

«Сељанке по селима којима смо пролазили хтеле су нам дати хлеба, али им то наши стражари не дадоше, тукући их.

«На путу, близу Мале Крсне, сретосмо једног малог дечка кога наши стражари натераше да иде са нама. Али како он после кратког времена не хтеде више ићи, него покуша да бежи, један војник га стаде гонити и удари га прво копљем, а затим се скиде с коња и закла га ножем. Чуо сам од сељака да непријатељ разорава све справе и пољопривредне машине, па чак и воденице; свуда је гледао да нанесе што више квара, и конфисковао све намирнице и сву стоку. Сем тога све младиће и људе које би смо среди уз пут, наши су стражари одмах уврстили у нашу групу као заробљенике».

У Хајрихегрину: «Поступали су са нама врло брутално, и нисмо никада примали храну коју су нам слали од кућа».

«Послали су ме, са 500 других, у Боцен, где смо радили најтеже радове. Доста велики број наших заробљеника Срба, натераше да копају ровове да пре-

носе топове и муницију на положај. Све се то радило у ватреној зони, и ту погиге доста наших војника. Велики број тих несретника је умро због рђавог поступања. Сви су се понашали према нама са крајњом бруталношћу. Увек смо били са мађарским трупима».

Рад заробљеника у ватреној зони и војнички радови у опште за ратне заробљенике строго су забрањени Хашком Конвенцијом, али Аустријанци, као и њихови савезници, презиру те «крпе», које су у осталом потписали, шаљући једни другима дитирамбе у телеграмима којима изјављују «непоколебљиву верност према уговорима».

Аустријанци и српске избеглице у Швајцарској.

Солун, 27-VIII-17.

Централци не признају међународно право, конвенције између цивилизованих држава, итд. Они су то већ изодавна показали. Али би бар могли да поштују неутралне земље у којима имају своје конзуларне власти, и могли би бар у њима да не поступају као да су у својој земљи или у каквој несретној зељи коју су освојили. Али Аустријанци мисле да могу да раде у Швајцарској оно исто што раде у несретној Србији. Следећи докуменат као доказ:

«Дописна карта: Господину — Госпођи Х... улица Х, Женева. Цесарско-краљевски конзулат Аустро-Угарски.

Бр... Женева, 6 јули 1917. Овим се позивате да, по једној службеној ствари која се односи на Вас, предстанете канцеларији конзулата, 9 јула 1917, између 10 и 12 часова пре подне.

Цесарско-краљевски Аустро-Угарски конзулат.

Позив донети собом!»

Овај докуменат показује да Ц. К. Конзулат Аустро-Угарске у Женеви жели да сматра српске избеглице код нас као аустриске поданике и да никако неће да призна правило: да становништво једне освојене земље остаје оно које је било и пре инвазије све док један

правилаи уговор о миру не буде одредио чији ће поданици бити становници те земље. Ц. К. Конзулат нема никаква права да даје наређења службене природе оним Србима који живе код нас, а који су и данас грађани своје земље која ће сутра бити херојски ослобођена.

Да ли ће наше швајцарске власти трпети да се тако понижавају ти несретни људи који су нам пребегли? Јер ова карта мора бити увреда за једног Србина! Да ли ће наше власти објаснити тој господи из Ц. К. Конзулата да Швајцарска није Аустро-Угарска? И хоће ли се и даље трпети да се аустро-угарски конзулати користе преписком међу српским избеглицама и њиховим породицама у Србији, преписком која треба да се преда пошти и да је ова даље дели? А и сам, лично, имао сам прилике да се уверим да се конзулати користе том преписком. Да ли ће се трпети да те аустро-угарске установе на тај начин добављају обавештења о српској колонији, о српској влади, и о српској војсци?

Аустро-Угарска и Срби.

Солун, 7 XI-17.

Већ у више махова сам вам говорио о понашању Аустријанаца према Србима чију земљу, у друштву са Бугарима, њиховим достојним савезницима, држе они први. Као и Бугари и Немци, и они су притиснули тешко земљу исцрпљену од три узастопна рата; плачкали су и крали су од појединаца све што је вредело; испразнили су стародревне богате манастире, драгоцене уметничке ствари су крали, тај понос једног храброг народа; депортацијама жена, деце и старца не зна се већ више ни броја, а ми знамо за патње тих депортираних: дизали су вешала у тој несретној земљи на којима су животом платили своју непоколебљиву оданост краљу и отаџбини толики српски родољуби.

Али се још нису усудили, као бугарске издајнице, да узимају у своју војску грађане окупиране земље.

Аустро-угарски управници нису то учинили, можда, из некаквих скрупула човечности које су још заостале у њима, или, вероватније, из страха да не изазову неизбежни скандал у свима земљама где се право још поштује. Не знам то, али знам да је и таквих скрупула, ако их је било код њих, данас нестало, судећи по једном документу који нам је дошао у руке, који је аутентичан, а који смо добили из Женеве. Један млади српски чиновник, рођен у Србији и грађанин српски, који живи у Женеви као избеглица, добио је овакав позив из Ц. К. аустро-угарског конзулата у Женеви:

«Овим се позивате да 11 августа тек. г. представите канцеларији Ц. К. А. У. Конзулата (улица Тепфер, 19), а између 9 и 12 часова пре подне, и да донесете Ваша документа, као и две, неприлепљене, фотографије, ради прегледа за регрутацију. Непредстајање повлачи као законску последицу казну.

За Ц. К. А. У. Конзулат
Лајтнер.»

То је чисто и јасно! Аустро-Угарска хоће да регрутује у своју војску Србе и да их шаље у борбу противу њихове рођене браће која иду да их ослободе! Шта више, отежава свој грех, хладно вређајући гостољубивост неутралне Швајцарске. Уверен сам да ће компетентне швајцарске власти, чим сазнају за овај скандал, учинити своју дужност: истераће из земље и тога Лајтнера и сву ту господу из Ц. К. А. У. К. и известити аустро-угарску владу да има одмах престати са таквом практиком која иде против суверенитета Конфедерације и против најосновнијих одредаба међународног права.

Тиме ће мрцварена Србија и, рећи ћу шта више и то, и увређено човечанство добити задовољење. Али зар сам факт не доказује и другу једну ствар, а не само патентирану повреду свих човечанских права? Зар он изнова и опет не доказује да је апсолутно потребно да нестане та средњевековна држава, тако рђаво управљана? Зар тај факт не баца јаку и отворену

светлост на слабоумност и заслепљеност оних који, међу неутралцима, па чак и међу савезницима, још увек желе да се од коначног слома спасе Двојна Монархија? Држава способна да учини злочин као овај покушан у Женеви опасност је за све земље чији се јавни живот још заснива на правди и слободи. Узалуд ће папа покушавати да закљони «врло католички» дом Хабзбурга миром који хоће да сугерира — јер, не треба се варати, корак папин иде само на то да спасе Аустрију — злочини које су починиле владе из Беча и из Пеште морају се испаштати, и то рашчлањавањем земаља које су оне покрале и отеле. Пословица каже: «Отето проклето!» Аустро-Угарска већ почиње да увиђа тачност те пословице; она ће умрети са свог сопственог греха, а њена смрт неће изазвати жалост, већ ће, на против, бити поздрављена дугим уздахом олакшања!

Депортације у освојеној Србији.

Солун, 12-IX-17.

После читавог низа разних других писаца, белгијски посланик, г. Ј. Ван дер Хевел, објавио је у часопису: «*Revue générale de droit international public*» речиту и документовану оптужбу против депортација Белгијанаца које врше Немци. Овај рад се појавио као брошура, у Паризу (издавач Н. Редоне); њега треба препоручити за читање, нарочито неутралцима. Ту ће они видети како Виљем Хоенцолерн и његова клика не поштују ништа и како Немци непрестано још газе своје дате речи. И збиља, у пркос конвенцијама и законима које су потписали, два немачка војна ауторитета, најпознатија имена, маршал фон дер Голц и барон Хине, свечано беху обећали да «младићи, а тим пре и људи у зрелијим годинама, неће никада, за цело време окупације, бити ни затварани, ни употребљавани на принудне радове, а не може се ни говорити о томе да ће се белгијски млади људи терати у Немачку, нити силом узимати у војску». А ме-

Ћутим, поред свих осталих повреда права, берлинска влада је учинила и ту највећу инфамију и депортирала масе Белгијанаца у Немачку, где их приморава силом да раде на наоружању против њихове сопствене земље. Држава, која је у стању да тако ради против човечности, представља велику опасност не само за земље са којима засада ратује, него и за све неутралне земље са којима ће та држава сутра, ако изађе из рата као победилац, поступати на исти начин.

Цео свет се подигао са негодовањем и гнушањем, када је сазнао за депортацију Белгијанаца и за депортације становништва у северној Француској. Владе неколиких неутралних земаља, које до тада никада не смедоше упутити прекоре моћној варварској Немачкој, протестовале су том приликом, натеране својим јавним мњењем. Па и сам папа, суверен цркве кога више руководе дипломатски обзири но право хришћанство, сам папа се придружио Холандији, Шпанији, Швајцарској и Сједињеним Државама. Дрска и охола Тевтонија збуни се на то опште негодовање против њених поступака. И поче да враћа те невинне робове са галера њиховим породицама, на жалост већину од њих пропале.

Док су депортације становника из Белгије и северне Француске изазвале општу индигнацију, на другој страни Европе десили су се слични догађаји о којима се врло мало говорило и против којих се до данас, по нашем сазнању, не диже ниједна неутрална земља. Аустријанци, а нарочито «балкански Пруси», Бугари, радили су потпуно и дословце као и њихови господари, Немци. Они су депортирали масе породица из несретне освојене Србије. А те су депортације много ужасније но оне у Белгији и Француској. У Белгији су Немци отргли са домаћих огњишта само људе и служили се њима за принудне радове. У Француској су узимали без разлике, и људе, и жене, и децу. Оскудица радне снаге у њиховим земљама натерала их је да изврше ово нечувено варварство.

У Србији, и људи, и жене, и деца, и старци, деца до најнежнијег доба, бише изгнани од освајача. Да

ли је и овде оскудица радне снаге узрок злочину? Можда, за врло мали број. Али већина ових несретника изгнанника — а знамо да се њихов број пење на стотине хиљада — отргнути су од своје земље из сасма других разлога. И збиља, може ли се озбиљно тврдити да ће деца у првој, другој, трећој и четвртој години моћи нешто, да раде?!

Прави мотиви за депортације у Србији су ови:

- 1) Аустријанци, а нарочито Бугари, хоће да униште српски народ. Зато лишавају депортиране тако рећи свих средстава за живот и терају их на најтеже радове. Зато их Бугари смештају у нездраве пределе своје земље и шаљу их у Малу Азију, да би их тамо Турци «боље мучили». Зато, најзад, ти злочинци извозе 8000 девојчица од 10 до 14 година и раздају их беговима и пашама турским за њихове хареме;
- 2) Бугари, најпохлепнији, за новац, људи на свету, на тај начин извлаче себи новца. Закон који је изгласало њихово «Собрање» допушта им да конфискују сва добра депортираних. Свака депортирана личност, дакле, богати ове људе без срца, и зато они повећавају на све могуће начине депортације чији садашњи број износи близу 200.000, тј. бар десетину становништва.

Зар није тачно да су депортације сиротих Срба још страшније но оне у Белгији и у Француској? Па зашто и како онда то, да ниједна неутрална земља не дигне свој глас и званично не протестује због Срба? Зашто папа не интервенира? Зар ти несретници нису хришћани? Истина, они су православни, а папа се занима само католицима, сви остали су за њега јеретици. Ипак је Исус сасвим друкчије схватао хришћанство но његов представник у Риму. Зар неутрални не осећају каква ће тешка одговорност пасти на њих, на њих који, као што су то већ показали, могу са успехом да употребе сва средства те да спрече извршивање оваквих гнусоба!

Како се Аустријанци отресају својих заробљеника.

Солун, 2-X-17.

У једноме од својих прошлих дописа већ сам вам једном указао на факт да Аустријанци, на талијанском фронту, употребљавају своје заробљенике да им врше војне радове у ватреној зони. Крста Симић изјави: «Врло много наших заробљених војника (Срба) погинуло је од талијанских зрна». Милоје Јовановић додаје: «Све смо то радили у ватреној зони и много је наших војника (Срба) погинуло».

Мислио сам да ови српски бегунци мало претерују и да су смртни случајеви од непријатељске ватре само изузетци и несретни случајеви, и ако официри Карла I употребљавају српске заробљене војнике на војне радове — што је већ озбиљна повреда Хашке Конвенције.

Данас, имам нова сведочанства која се потпуно слажу са онима које сам вам већ доставио. Те нове изјаве доказују још један, и то много озбиљнији и тежи грех. Изгледа да се Аустријанци служе својим ратним заробљеницима за војне радове у циљу да ови изгину од непријатељске ватре. Двострука је корист од овог поступка који се не може ни квалификовати: уштеђују своје људе за рад, и ако радне снаге имају доста, и отресају се великог броја људи које тако више не морају да хране. Обоје потпуно иде у рачун њиховог система за уништавање српске расе, који су систем они усвојили према несретним Србима.

Ево сада тих нових изјава:

Исаило Милосављевић, 23 године, у грађанству кафеџија у Бучју, редов у 12 пеш. пуку, заробљен је у Дражимировцима, близу Ђуприје, у октобру месецу 1915. Пошто је провео неко време у заробљеничком логору у Хајнрихсгрину, буде послат право у Боцен, а затим у село Сулден близу итало-аустрошвајцарске границе. «Ту су нас Аустријанци употребљавали просто као своје војнике. Терали су нас да носимо муницију на положај, као и дрва, намир-

нице и други материал. Сваки од нас Срба— било нас је 100 — морао је носити по једно артилеријско зрно од 45 кила. Радиле смо и ровове.

«Много наших српских војника побила је талијанска артилерија. Аустриски официри, говорећи међу собом, причали су да је на овом делу положаја погинуло више од 500 Срба и више од 1000 Руса. Видео сам врло много наших и Руса рањених. Страшно су нас малтретирали, а 3 Србина убише Аустријанци зато што су били изнурени и нису могли да раде».

Александар Јовановић, 24 године, сељак из Миловшевца, редов у 8 пеш. пуку, био је заробљен од Немаца, 20 октобра 1915, у околини Багрдана. Он вели:

«Из Смедерева су нас претерали у Панчево, а затим у Хајнрихсгрин, где сам остао 2 месеца. Хранили су нас врло рђаво и врло многи наши војници су умрли од глади. Из Хајнрихсгрина послаше ме у Боцен, где сам остао 9 месеци. Радиле смо најтеже послове, а давали су нам сасвим недовољно хране. Из Боцена ме упуте, са још 40 других Срба, на Монте-Чело на талијанском фронту. Ту сам остао више од године дана, све док нисам успео да побегнем.

«Радиле смо разноврсне радове: копали тунеле, преносили топове и муницију на положај итд. Дејство талијанске артилерије било је силно, и како беше врло много Срба и Руса заробљеника на положају, они су трпели од ватре исто онолико колико и сами Аустријанци. Дванаест Руса је погинуло чак од пушчаних зрна».

Шта моћу да одговоре Аустро-Мађари на ова сведочанства, свестрану оптужбу против њиховог варварског начина ратовања? Да се не мисле извињавати чувеним «нужда закон мења» канцелара Бетмана Холвега? или ће «Војни Пресбиро» бечки покушати да демантује факт, како то обично чини кад му смета истина? Унапред им велити да ће само узалуд губити време: ми имамо хрпу доказа, поузданих доказа, помоћу којих ћемо утврдити са највећом енергијом да је ово што смо још сада изнели апсолутно аутентична ствар.

Ја потпуно разумем да је за једну државу, која се, са Немачком заједно, ставила на чело «културе», врло незгодно кад види где јој се износе њени методи борбе противу непријатеља, методи у опреци са свима законима човечности. Али поштени Аустријанци, ако их има, који би се плашили страшних оптужби против њихове земље, ти исправни људи нека узму на одговор своју владу и оне који њима управљају.

Србија мученица.

Солун, 31-VIII-1917.

Белгија пати, али су ипак муке несретне Србије под јармом освајача много веће. Белгију издржава и снабдева «Belgian Relief», а Немци, и ако варвари, не усуђују се ипак да вршљају по Белгији онако слободно како то чине њихови савезници у Србији.

Белгија је сасвим близу Француске, Енглеске и неутралних држава, на пр. Холандије, и увек је могућа контрола; сасвим је друкчија судбина несретне земље Краља Петра. Усамљена, опкољена са свих страна непријатељима, она је предата на милост и немилост оних који се заклеше да је упропасте. Одмах по инвазији непријатеља, Србија се нашла у положају много горем но Белгија. Ова, граничећи се Француском и Холандијом, а близу Енглеске, могла је врло лако слати свје емигранте у ове земље; Србија, на против, беше опкољена непријатељским државама и једном која јој беше лажни и неверни савезник, Грчком, чији је суверен себе продао Централцима, а која избеглице није примала на најљубазнији начин. Зар нису Грци, издајце дате речи, хтели да обезоружају неколико хиљада српских војника који су се измакли испред Бугара и повукли на грчку територију?

Ти несретни Срби, кад им освојише земљу, остадоше везаних руку и ногу, на милост и немилост предати германо-аустро-бугарском варварству. Централци почеше дизати прави кинески зид око Србије, да не би онајни крици мученог становништва и гладних не-

сретника допрли до ушију Савезника из споразума и, нарочито, до неутралаца. Све намирнице, све што је уопште имало ма какве вредности, придигоше привремени победиоци.

Али и поред свих мера, страшне вести о глади пробише у Европи, и Американци и Швајцарци предузеше дело помоћи коме се противила и кога је изигравала зла воља победиочева. Помоћ је била недовољна, али је ипак, колико толико, смањила беду и олакшала невољу. Али Америка ступи у рат, а Швајцарска, чије су намирнице сведене на строг минимум, не могаде више ништа слати. Могла би продужити своје милосрдно дело купујући ван земље, али савезници не дозволише, бојећи се да се те намирнице не купују за Централце. И тако српска земља, чије производе пљачкаше освајач, данас стоји пред смрћу глади, та земља у којој сте пре рата могли куповати кјло мяса за динар а на селу туце јаја за 20 пара.

Али Србија не пати само од глади. Непријатељи је муче мукама горим од гладовања, мукама о којима имамо апсолутних доказа, а које иду на упропашћење расе: Без претеривања се може рећи да су ратови и заразе упропастили Србији најмање четвртину становништва. Аустро-Бугари налазе да је то мало и увећавају тај број на варварски страхотан начин депортацијама људи, жена и деце, смештајући их у убиствене баровите пределе. И ти изгнаници, терани на најтеже радове а једва исхрањивани, умиру као муве.

Исти принцип уништења расе служи и при поступању са заробљеним српским војницима — који представљају мушки млади издањак народа. Налазеће да им је и сувише добро, Бугари, изгледа по савету Немаца, шаљу их Турцима у Малу Азију, да би их тамо «боље мучили».

А шта да кажемо о факту што га је скоро изнео поштовани председник Пашић, да је 8000 девојчица Српкињица од 10. до 14. године дато Турцима (Бугари су учинили тај «поклон») да послуже харемима у Цариграду и по другим местима? Да ли да подсетим још и на низ крађа и пљачки које очистише становнике

потпуно? А нечувено регрутовање Срба, а убиства у маси, што све починише Бугари? А вешала аустро-угарска о којима сведоче њихове сопствене дописне карте? А треба ли водити рачуна и о томе да је чистава једна генерација деце под тим режимом, а остала у животу, упропашћена и по здрављу и по отпорности за живот?!

Време је, одиста је време да Савезници и Неутралци поведу рачуна о оваквом стању: први да даду другима добровољно могућности да снабдевају земљу, а други да енергичним протестима објасне Централцима да такви греси изгањају виновнике из човечанства. Зар да се каже да неутрални до краја нису имали ни храбрости ни достојанства?

ДОДАТАК.

НЕКОЛИКО НЕПРИЈАТЕЉСКИХ И СРПСКИХ ДОКУМЕНАТА.

Убијање рањеника.

Рађено у штабу 3 батаљона 15 пешадиског пука, 22 јануара 1917. Положај. АБ.Бр. 373.

Саслушања наредника Мате Ратковића, из Брезице (срез дежевски, округ.....) и редова Стојана Т. Марковића, из Срнића (срез расински, округ крушевачки), оба из 1 чете 3 батаљона 14 пешадиског пука.

Изјавили су:

да су 4 октобра 1916 године били са редовом Анђелком Викторовићем у патроли која је имала за задатак да извиди има ли и колико Бугара на Каменитој Чуки. Када су подишли под сам врх Чуке, нашли су једног српског војника на земљи, са ашовчетом забоденим у грудима, и то врхом окренутим горе. Војник је претходно био рањен у леву плећку. Недалеко, нашли су још једног српског војника, са забоденим српским ножем у лобању више левог ува. Пошто је леш био сав у крви нису могли наћи других рана, али, судећи по положају руку, закључили су да је несретник био жив у моменту када су му заболи нож у главу. Када су се примакли највећој стени на ћувику, нашли су на трећег српског војника, у седећем ставу, са пушком «на готовс». Био је прво убијен, па му је после утрапљена пушка на описани начин. Нису могли констатовати како је погинуо, јер су их Бугари већ били спазили и напали.

Оверава Командант
потп. М. Мајатовић.

потп. Мата Ратковић
Стојан Марковић.

Саслушање, рађено у штабу Дринске Дивизије, 17 октобра 1916 године. АБ.Бр. 3625.

Редов рововске батерије Дринске Дивизије, Велимир Ивановић, из Синошевића (срез поцерски, округ подрински), стар 25 година, нежењен, изјавио је:

да је био 12 септембра 1916 године, заједно са командиром батерије, покојним мајором Владимиром Јовановићем, у пешачком рову, на највишем вису Кајмакчалане. У 3 часа, Бугари су почели да вичу «Ура!» из свог рова, на 50 метара од поменутог српског, али се нису кретали.

«После извесног времена, Бугари нападоше бомбама на наш ров и пређоше га. Мајор је био наредио да се отвори ватра против нападача. Ја остадох у рову са својим друговима Цвејом Димитријевићем и Братиславом. У зору, наше трупе извршише противнапад на Бугаре који се повукоше нагло, прелазећи преко рова у коме смо били скривени под лешевима. Са времена на време подизали смо се да видимо шта се дешава, и тако видесмо језовите призоре. Бугари се бацаху на наше рањенике, дивљачки узвикујући: «Паре, Срби!» Рањени их молаху да их не убију, говорећи им: «Оставите нам душу, а узмите све!» док су их Бугари пробадали ножевима, вичући непрекидно: «Паре, Срби!» или «Да ли је слатко француско млеко?» или: «Ах, не, Србине! нећеш стићи кући овим путем, иди путем којим си и оставио земљу!»

Када су Бугари били коначно протерани, 15 септембра, наишли смо код њихових погинулих војника на чутурице пуне ракије. Било је врло много бугарских рањеника које смо тешком муком сакупили и нашли, јер су били мртви пијани.

У рову десно од нашег нашли смо командира испробаданог ножевима и отворене трбушне дупље из које су покуљала црева. А око њега беше још 11 војника наших, страховито онакажених.»

Оверава: начелник штаба
потп. Милан Завађил.

потп. Велимир Ивановић.

Командант II Армије
АБОБр. 4420, 17, VIII, 1916 године.

Испитујући бугарске заробљене војнике из 46 пешадиског пука у нашем штабу на Пожарској Коси, констатовало се да је тај пук, 26 и 28 октобра прошле године заробио око стотину српских војника на положајима Веља Глава и Копиљак, а међу њима и једног мајора и једног поручника.

Већина заробљеника Бугара изјављује да су чули како се говори да је командант 46 пешадиског пука, пуковник Абацијев, наредио да се 15 Срба са нове територије пошаљу у Куманово, а затим да је позвао војнике који хоће да побију српске заробљене војнике.

Неки заробљени Бугари веле да је број тако убијених српских војника износио близу 200.

Извршењу тих убистава присуствовали су командант пука, пуковник Абацијев, капетан Милко, командант трећег батаљона, и поручник Добров, командир 11 чете 3 батаљона 46 пеш. пука.

Част ми је.....

потп. начелник штаба
пуковник *Пешић*.

Бугарска зверства почињена у околини Лерина у месецу августу 1916 године.

— Документи Српске Врховне Команде —

1) Једно српско митраљеско одељење било је у селу Сакуљеву на дан 4/17 августа. Бугарска коњица (ово је изјава једног српског војника који је успео да се спасе) опколила је одељење и исекла сабљама људство. Војник који је успео да се спасе, био је погођен непријатељским пешачким зрном у главу и пао је рањен са коња. Бугари су хтели да га дотуку и ударили су га неколико пута сабљама по врату. Он се начини мртав и најзад је успео да пребегне својој јединици.

2) 5/18 августа, за време повлачења српског добровољачког одреда према Касторији, бугарска коњица

зароби пет српских војника на путу између Смрдеша и Брезнице. Свих пет су исечени сабљама. Другови тих војника, као и сељаци из околине, видели су онакажене лешине.

3) Једна веродостојна личност, која је напустила Лерин 4/17 августа бежећи испред Бугара, изјавила је:

Бежећи из Лерина 7/20 августа, стигао сам у село Блац. Сељаци ми рекоше да су Бугари ушли у село Невеску. У грчким кућама тог села било је посакривано 18 рањених српских војника. Бугари су их пронашли и побили на очи сељана.

4) Лука Лукић, из српског Добровољачког Одред (рођен у тузланском округу у Босни) бежећи испред Бугара замори се и пристигне га бугарска коњица. Прво су га тукли кундачки, а затим га исекли сабљама на 60 места и оставили га уверени да је мртав. Један грчки поп и неки сељани нађоше га и однеше у једну воденицу. Затим известише грчку полицију у Хрупишту. Шеф посла два жандарма да пренесу рањеника у Хрупиште. Сада је на лечењу у именованом селу и има наде да ће остати у животу.

5) Радомир Маричић, из Амерића, редов 3 чете 1 батаљона 21 пеш. пука, остао је 13/24 августа са још два рањена друга испред наших ровова. У току ноћи дођоше до њих Бугари и натераше их да вичу своје другове из рова који је био врло близу, да их зову да би их превили. Српски војници на тај позив изађоше из рова и упутише се право њима. Бугари отворише тада ватру на њих и бацише бомбе и Срби се вратише у ров. Мало касније Бугари покушаше исто лукавство, али српски војници не хтедоше више излазити из рова.

Љути због тога, Бугари избодоше ножевима сва три српска рањеника од којих двојица, Радомир Милић и Владимир Радивојевић, умреше од задобивених рана ножем. Трећи, именовани Маричић, рањен би на осам места; њему су Бугари наредили да оде у ров српски да га виде другови. Он је послушао и одвукао се, мислећи лагано и једва до нашег рова.

Пљачка.

II Дивизија Трачка
Интендатура Бр. 2228
27 новембра 1915.
Струмница

Команданту 21 пука Средњегорског

Неврокоп

Према депеши из II армије (Дирекција позадинских служби) под Бр. 355, командант дивизије наређује ми да Вам саопштим, господине пуковниче, да је констатовано врло много случајева у Велесу, Штипу и околини, да се ни јединице ни појединачни војници не владају саобразно наређењима издатим о реквизицији и да се одају пљачкању становништва, нарочито сеоског. Давали су се неправилни реквизициони бонови, узимало се и оно што је од потребе и оно што је излишно и сувишно, тако да од тога трпи поверење становништва у бугарске власти и изгубиће се још мало потпуно. Изволите дакле предузети најенергичније и најбрже мере да се што пре престане са таквим поступцима.

Интендант, пуковник
потп. Бећаров.

(Ово је саопштено признање Бугара о пљачкању. Истина је да пуковник Бећаров није хтео трпети пљачку, због чега смо му врло захвални, али колико ли другова његових, виших и нижих, није радило нити хтело радити као он?)

**Извештај стручњака о бомбардовању Енглеске
Болнице бр. 37 од стране непријатељских ави-
она, 12 марта 1917 године.**

Потписати, Р. А. Рајс, доктор природних наука, професор на Универзитету у Лозани (Швајцарска), стручан вештак за суђења, добио је налог од Штаба I српске Армије да оде у Вертекоп да тамо изврши

стручну анкету о бомбардовању Енглеске Болнице Бр. 37 од стране непријатељских авиона 12 марта 1917 године. Стручњак је извршио анкету 19 марта.

Отишао је, прво, на железничку станицу Вертекоп, која је удаљена од прилике 2 километра од болнице Бр. 37; ту код станице је био разорен један део депоа муниције услед упаљивих бомби које су бачене са непријатељских авиона. Потписати је констатовао да је готово сва муниција, која је експлодовала, експлодовала на самом месту. Парчад која су одбачена ван упаљеног депо-а релативно су малобројна. Ниједно парче није се могло наћи даље од 500 метара од центра пожара. Тако станица Вертекоп—100—150 метара од депо-а — не показује готово никаквог квара од зрна која су узастопно експлодовала. Само црепови на крову и окна на прозорима претрпели су штете због потреса ваздуха изазваног експлозијом, а нарочито оном једне групе мелинита чијом се експлозијом направио дубок кратер од 50 метара, од прилике, у пречнику. Велики број зрна није чак ни експлодирао.

Факт да парчад муниције нису одлетала нигде даље од 500 метара са места експлозије, неће ни мало зачудити људе који су проучавали експлозиве. Да би се на далеко избацила разна зрна, потребно је да чаура, напуњена експлозивом покретачком снагом, не може сама да прсне. Другим речима: ако чаура није удвојена каквом отпорном цеви, а експлозивна материја у њој експлодира, чаура прсне и зрно пада без снаге. У осталом, и кад чаура не би прснула, да би се зрно могло бацити далеко треба да на њ утичу дуже времена гасови, произведени експлозијом барута, а то може бити само у једној затвореној цеви. Без ње, гасови се распу, а како су они покретачка снага, то би зрно пало после краћег времена и не би могло достићи даљину коју треба да постигне. Тако су парчад зрна овде експлодованих одлетала релативно врло мало, нигде преко 500 метара. У сваком случају, ниједно од њих није могло допрети до болнице 37, на 2 километра од станице.

Испитавши муницијски депо, стручњак је отишао у болницу 37, где га је примио пуковник, управник болнице. Он му је објаснио да се бомбардовање догодило 12 марта, између 8 ч. 15 м. и 8 ч. 30 м. изјутра. Четири енглеска болничара и две сестре погинули су; шест болничара и три Србина болесника рањени су. У току бомбардовања један воз је ишао пругом источно од болнице.

Прва бомба је пала на два (2) метра испред операционе сале и убила једну сестру и једног болничара. Од тога места до жељезничке пруге има бар 200 метара. Неки сведоци веле да се баш у том моменту воз налазио у висини операционе сале, док други тврде да је био мало ниже и назад. Али се сви сведоци слажу у томе да су авиони долазили од жељезничке станице Вертекоп и летели уз пругу.

Друга бомба је пала на шатор у коме је смештена радиографија, поред операционе сале.

Трећа је погодила пут, на три метра позади радиографског шатора.

Четврта и пета су пале поред једног болесничког шатора једна, а друга на сам шатор; овај је био празан тада.

Најзад, шеста бомба је пала на шатор који је до последњег горепоменутог шатора, и убила у њему једну болничарку.

Раздаљине места пада бомби су следеће: од прве до друге: 14·60 м.; од друге до треће 7·30 м.; од треће до четврте: 7·30 м.; од четврте до пете: 4·60 м.; од пете до шесте: 14·60 м.

Ускупни изглед места пада даје једну изломљену линију. Минимална одстојања између места пада јасно показују да су све бомбе од једном бачене и да је ваздух био миран у моменту бацања, јер би иначе раздаљине биле веће. Правац изломљене линије, који означава у исто време и правац лета авиона бомбаша, је: Ј.З. — С.И.

Седма бомба је пала на два метра северно од једног болесничког шатора који се налази у правој линији са операционом салом; ту је погинуо један

болничар. На терену за фудбол пала је једна друга серија од шест бомби чије су раздаљине: 6·40, 19·50, 5·79, 16·15 и 9·44 метара. Правац линије те серије сече се са правцем линије прве серије. Значи да је ту серију од једном бацио други авион бомбаш који је летео правцем управним на правац првога. На Ј.И. од ове серије, на 70·71 м. налази се рупа произведена експлозијом једне једине бомбе. Рупа је у продужењу правца последње серије и вероватно је произведена експлозијом једне бачене пробне бомбе. Претпостављајући брзину авиона 140 км. на час, друга серија је бачена 2 секунде после бацања пробне бомбе. Десно и лево од главног пута којим се улази у болницу 37, констатована је још једна серија од пет бомби чија линија доказује да ју је бацио трећи авион. Најзад, једна изолирана бомба пала је баш поред платна са ознаком Црвеног Крста.

Болница бр. 36, одмах до болнице 37, примила је три бомбе које су пале близу пруге; три човека су од тих бомби рањена, а један погинуо.

Око болница 36 и 37 има 12 платна са ознакама Црвеног Крста. Димензије платна: 11·88 м. са 9·41 м. Краци крста: 10·05 м. и 7·62 м. Црвенило у неких крстова је избледело, али је код већине врло добро очувано.

Стручњак се хтео уверити да ли се поменути црвени крстови виде са висине на којој су летели за време бомбардовања непријатељски авиони (3000 метара). Он се користио једним авионом ескадриле у Вертекопу и летео је на 3000 метара над енглеском болницама. И ако је време било нешто мало магловито, дванаест црвених крстова видели су се врло јасно голим оком. Треба додати да је дана бомбардовања ваздух био миран и јасан и да су се, према томе, крстови морали још боље видети.

Летећи на тој висини, стручњак је се могао уверити и о важности раздаљине која дели болнице од станице. Фотографије, приложене извештају, а које је израдио фотографско одељење ескадриле у Вертекопу са висине од 2000 метара, показују очевидну видљивост ознака Црвеног Крста.

Стручњак је констатовао, најзад, још једну и врло важну ствар: рупе начињене експлозијом бачених бомби су доста плитке и малих димензија што показује да бачени пројектили нису били велике бомбе којима се служи за разоравање отпорних објеката, него мале бомбе којима се служи за тучење живих циљева.

Констатације потписаног су, дакле, доказале да су болницу 37 напала три авиона, а болницу 36 један авион. Свега једна од бомби бачених на 37 и оне три бачене на 36 близу су железничке пруге. И ако је воз био ту, близу болница, за време бомбардовања, ипак, може ли се претпоставити да су непријатељски авиони гађали њега?

Да би се одговорило на ово питање, потребно је прво констатовати да су бугаро-немачки авиатичари знали да су над болницама, јер су видели ознаке Црвеног Крста, јер су и раније два пута нападали (случајеви изношени на крају извештаја). А онда? Ако су знали да су над болницама и ако су одиста имали само ту намеру да нападну воз, они су могли просто сачекати да воз, који се кретао и иначе, напусти зону болница. Али њихов циљ није био воз, него болница. То се доказује: 1) природом бомби које би биле деструктивне (разорне) да су хтели напасти воз; 2) бацањем серија бомби које су све пале, због мирног ваздуха, близу једна друге. У таквим околностима, раздаљине места пада пројектила и пруге су и сувише велике а да би се могле приписати каквој грешци у бацању; 3) фактом да су три авиона бацили своје серије на болницу 37; 4) бацањем пробне бомбе за којом је одмах бачена она серија од шест. Авијатичари су морали знати где је пала пробна бомба и, кад су одмах за њом бацили читаву серију, они су *хтели* да та серија падне на исто место на које и прва, пробна бомба.

Из свега претходног, стручњак може да изведе следеће закључке:

1) да експлозија муниције код железничке станице Вертекоп нема ничег заједничког са бомбардовањем болница 36 и 37;

2) да је бомбардовање болнице 37 било извршено од три разна непријатељска авиона;

3) да су се ознаке Црвеног Крста потпуно јасно виделе са висине од 3000 метара и да су, према томе, непријатељски авијатичари знали да се налазе над болничким установама;

4) да бомбе, којима су се послужили нападачи, нису биле велике бомбе за разоравање отпорних објеката већ мале бомбе за тучење живих циљева; и

5) да је бомбардовање било управљено против енглеских болница Бр. 36 и Бр. 37, а не против воза који је крај њих пролазио.

Солун, 22 марта 1917.

Р. А. Рајс

./. Болница Бр. 37 била је погођена пројектилима са непријатељских авиона:

а) 10 августа 1916, у 7 ч. 30 м. изјутра, са две бомбе које су пале на терен болнице: уништен један велики шатор и рањена два човеки.

б) 19 августа 1916, у 6 ч. 15 м., бачене су 24 бомбе на болницу: један војник и два официара тешко рањени. Шест од тих бомби биле су упаљиве. Два велика шатора уништена, више великих, малих и округлих избушени.

Извештај о констатацијама поводом бомбардовања града Водене, 30 априла 1917 године, од стране непријатељских авиона.

Потписати, Р. А. Рајс, доктор природних наука, професор на универзитету у Лозани (Швајцарска), стручан вештак за суђења, добио је налог од Српске Врховне Команде да оде у Водену и да тамо изврши стручну анкету о бомбардовању ове вароши које су извршили непријатељски авиони, 30 априла 1917. год.

У току своје анкете, стручњак је дошао до следећих констатација:

30 априла, између 9 ч. 30 м. и 10 ч. изјутра, седам непријатељских авиона су летели над небрањеном

вароши Воденом и бомбардовали је пројектилима разних калибара. Командант В, из француско-српске авиације, десио се у то време у поменутом месту и видео је 14 непријатељских авиона где долазе од Драгоманца. Један од њих летео је над железничком станицом Вертекопом и бацио на њу 4 бомбе. Други се такође одвојио од групе и летео над логорима ескадрила српско-француске авијације, близу болница у Вертекопу. Та два поменута авиона нису летела над Воденом. Дванаест српско-француских авиатичара почели су да се дижу у циљу гоњења Бугаро-Немаца: тада се из непријатељске групе одвоје пет авиона и пођу правцем ка Гуменци, а седам апарата начинише лук над Воденом, после чега су одлетели за оних првих пет. Број од 7 авиона признају и готово сви испитивани сведоци.

Ти су авиони бацали извештан број бомби на Водену. Потписати није могао тачно утврдити број бомби бачених на Водену, али је, лично, видео око 20 рупа произведених експлозијама бачених бомби. Места где су пале бомбе јесу следећа: близу касарни, на пијаци, на железничкој станици, у виноградима испред станице, близу америкаanske мисије, близу велике џамије, близу турског гробља при излазу из вароши (правац Острво), и, најзад, у долини испод воденског брда.

Железничка станица је далеко од вароши око 450 метара. Једна једина бомба великог калибра (50 кила) пала је на станицу: пала је у близини нужника станичног и издубила велику рупу, не наневши никакве штете станичним зградама. Друга бомба истог калибра пала је, а није експлодирала, на брежуљак северно од станице, на једно 150 метара од главне станичне зграде. На станици су били рањени и убијени српски и француски војници, као и француски поручник Сиор који је био пошао у нужник. Непријатељски авиони су бацили извештан број бомби већег и мањег калибра и у винограде који се налазе одмах испред станице. Потписати је на том месту лично нашао две рупе од малих бомби, све близу једна друге, и рупу од једне велике бомбе. На том месту било је рањено и убијено више грађанских лица.

Српско-француска авиација је имала пет својих шатора близу гробља и Американске Мисије Црвеног Крста, која и сама има ту неколико шатора као прибежиште за битољске избеглице. Још, шта више, неколико Туркиња су ту растрле своје рубље, тако да су непријатељски авијатичари могли помислити да се на том месту налази некакав важан војнички логор. Бацали су на тај објект групу од пет бомби, које су, према изјавама које је потписати прикупио, бачене све заједно.

Друге бомбе су бачене на дохват по разним деловима вароши. На пијаци, на пример, два пројектила су ранила и побила доста грађанских лица. Раздаљине између места пада бомби бачених на варош и оних места где су пале бомбе бачене на станицу варирају између 450 и 800 метара, раздаљине и сувише велике да би се могле приписати и каквој грешци у бацању. Може се запитати још шта је непријатељ тражио по долини испод воденског брда? Једна једина бомба је пала близу манастира, а друге су растушено по долини бар на један километар далеко.

Бомбе бачене на варош јесу двојаког калибра: мали пројектили за тучење трупа и велики (од 50 кила) за разоравање. Неке куће бежу погођене и јако оштећене. Али је материјална штета релативно мала кад се упореди са губитцима у људским жртвама. Ваља истаћи још нарочито то, да су пројектили бачени на варош били «изолиране» бомбе, тј. бацане једна за другом.

Што се тиче жртава, њих има довољно: 17 мртвих и 26 рањених. По исказу воденског кмета, нека лако рањена лица била су толико лако рањена да нису сматрала за потребно да се јаве кмету. Тако рањени нису ушли у горњу цифру.

Погинула су: 3 српска војника и 14 грађанских лица; рањено је: 3 српска војника, 1 француски поручник, 2 француска војника, 20 грађанских лица. међу погинулим грађанима: 6 људи, 2 жене и 6 деце; Међу рањеним грађанима: 7 људи, 6 жена и 7 деце.

Француски поручник, Сиор, био је на самрти, када га је потписани посетио. Треба га дакле додати броју мртвих.

Имена погинулих и рањених грађана су :

Убијени :

Богомир Милановић, кафеџија, 40 година.
 Лазар Нуши, 40 година.
 Ваносли Финчи, 12 година.
 Марија Финчи, девојчица од 8 година.
 Атанас Родавни, 13 година.
 Атанас Корона, 11 година.
 Димитрије Златан, 45 година.
 Гаврило Купусинац, 49 година (поп у болници).
 Надирс Алине Махмут, 7 година.
 Ајше Абдулах, 20 година (у другом стању).
 Екче Мустафа, 5 година.
 Фатима Данго Алипе, 38 година (жена).
 Димитрије Вече, 30 година.
 Један берберин, 40 година.

Рањени :

Доратеа Вавури, 38 година (жена).
 Зера Беши, 50 година (жена).
 Никола Шане, 21 година.
 Алеш Џи Осман, 19 година.
 Хаџи Осман, 60 година.
 Петро Тарпане, 36 година.
 Ђорђе Џигер, 10 година.
 Лепорли Мехмет, 25 година.
 Гоџи Демишоне, 11 година.
 Јован Валтадом, 35 година.
 Миџи Трифун, 35 година (жена).
 Шукри Бесин, 14 година.
 Живојин Вукшевић, 45 година.
 Ђорђе Бело, 11 година.
 Коста Вадралеску, 17 година.
 Христо Тресинче, 16 година.
 Панаја Чокала, 30 година (жена).
 Марија Лазо Ристо, 30 година (жена).
 Петра Ђорђа Михали, 25 година (жена).
 Лаза Хаџи Андоновић 8 година (девојчица).

Потписати је посетио већи део рањених и разговарао се са њима. Сви су готово рањени за својим послом, неколико у кућама. Највише има жртава од бомби бачених на пијацу.

Потписати је тражио да себи да рачуна о циљу који су имали пред очима бугаро-немачки авиатичари нападајући Водену, небрањену варош, без иједног артиљериског положаја, без икаквих војних установа чије би разорење могло бити корисно по непријатеља. Жељезничка станица воденска је мала и без икакве велике важности по снабдевање муницијом и намирницама.

Тражећи решење тога питања, потписати је чуо два објашњења које сматра да треба изнети у овом извештају. Прво је дао грчки председник општине у Водени. Он тврди да и данас Бугаро-Немци одржавају активну шпионажу у вароши преко «бугараша», тј. македонских Словена који су приврженици бугарске ствари. Елем, последњих дана кружила је по Водени вест, да ће се у вароши сместити Српска Врховна Команда, па чак и Престолонаследник — регент Александар. Непријатељи су то, вели се, дочекали преко својих људи и зато бомбардовали Водену, мислећи да су све поменуте установе већ смештене у вароши. Председник додаје да је баш у јутро тог дана бомбардовања ухапсио једног сумњивог бугараша.

Друго објашњење дао је командант В. Непријатељска ескадра од 14 авиона долетела је на Вертекоп у борбеном распореду. Одмах се дигло 12 савезничких апарата за гоњење, да их нападну. То је пореметило противников план и они су се растурили, не могући извршити предвиђени план. Видећи да им је овај пропао, 7 авиона који су летели над Воденом избацили су све своје бомбе без икаквог одређеног циља, само да напакосте и направе штете својим противницима.

Ово друго објашњење се потпуно може примити. Поуздано је да је бомбардовање Водене извршено без одређеног плана, на дохват.

Има свега два места чије би се бомбардовање могло објаснити некаквим војничким разлозима: железничка станица и турско гробље близу кога су шатори авиатике, мисије и рубље још би могли навести на закључак да је ту некаква већа војна установа. Авиатичар који је бомбардовао ово место једини је, у осталом, који је избацио од једном групу пројектила, онако како се то и чини приликом напада на логоре.

Бацање бомби на станицу може се најзад још и објаснити вољом да се разори једна војна установа која има некакве стратегијске важности. Три бомбе бачене у винограде вероватно су биле намењене железничкој станици, тако да се може узети да је на њу бачено три велике и две мале бомбе, што је све заједно мало за седам авиона, колико их је летело над Воденом.

У сваком случају, разоравање железничке станице може се приписати замисли једнога или, највише, двојице авиатичара. Јер, да је то бомбардовање станице било унапред предвиђено, не би се могло објаснити зашто су други апарати бацили улудо своју муницију, војнички говорећи, на варош, уместо да потпомогну своје другове који нису успели да постигну свој циљ.

Ова факта јасно показују да је бомбардовање Водене извршено без плана, једино са намером да се учини зло противнику, а без икаква обзира према грађанству које треба да штите права и закони рата. Било би детињасто, одиста, претпоставити да су бомбе које су пале на варош биле намењене железничкој станици и да се раздаљине места пада бомби припишу грешкама у бацању пројектила. Авиатичар бомбаш, и онај неизвежбанији и неискуснији, не чини грешке од 450 до 800 метара, а тим пре извежбани немачки авиатичари који су за сада на овоме фронту и који су већ у неколико прилика показали своју вештину.

Сва ова разматрања овлашћују потписатог да закључи: да је бомбардовање вароши Водене било само акт вандализма, учињен у циљу тероризирања

грађанског становништва, а, може бити, још и акт освете за оно што су савезнички авиатичари спречили Бугаро-Немце да изврше разоравања која би имала праву војничку вредност.

Солун, 2 маја, 1917.

Р. А. Рајс.

Однарођавање.

Министарство Унутрашњих Дела
Краљевине Србије
Бр. 1396.

Министарство Унутрашњих Дела Краљевине Србије добило је ових дана из Зајечара сведочанство које су бугарске школске власти дале Милану, сину Стевана Нешића, поштанског чиновника у Зајечару, а за трећи разред бугарске школе у Зајечару.

Ово сведочанство је на бугарском језику, а потписано главним учитељем, П. В. Илијевим, и разредном учитељицом, В. Тодоровом, датирано под 17 јуном 1917 године у Зајечару.

Између осталог назначено је да је *Милан Нешов* — како су име побугарили — рођен у Београду, 29 августа 1906 године и да је бугарски поданик!

Оригинал је у Министарству Просвете. Господин Стеван Нешић, поштански чиновник, налази се у Солуну.

— Крај. —

Додатак I.

Л И С Т А

ЛИЦА УБИЈЕНИХ У БИТОЉУ ЗА ВРЕМЕ БУГАРО-НЕМАЧКЕ ОКУПАЦИЈЕ.

Редни број	ИМЕ и ПРЕЗИМЕ	РОДОМ ИЗ:	ДАТУМ ИЗВРШЕЊА:	МЕСТО ИЗВРШЕЊА:
1.	Јован (Ванко) Глигоровић	Битоља	20 септембар, 1916.	обешен у дво- ришту за- твора
2.	Ташко Ноневић	»	25 или 26 но- вембар 1915.	убиле га комите
3.	Риза Тана- совић (жена)	»	5 новембар, 1916.	на прагу-њене куће
4.	Ванђел Ванчевић	»	27 новембар, 1915.	у кући ње- говој
5.	Стојан Ри- стић Митро- вић (стари кмет села Новаци	»	27 новембар, 1915.	у његовој башти
6.	Коце Јоневић	пољски чу- вар из Но- вака	26 новембар, 1915.	близу кла- нице
7.	Матеја Ристић	Учитељ из Слепче	август, 1916.	у околини се- ла Доње Ори- зари

УЗРОК УБИСТВА;	ИЗВРШИОЦИ:	ПРИМЕДБЕ:
Шпионажа за Савез- нике	Бугарски ратни суд	Обешен у при- суству жене и деце.
Зато што је Србин	Петар Лазаревић, бугарски комита.	
Зато што је Српкиња: меси́ла је хлеб кад су је убили из беса.	Бугарски војници, приликом повла- чења.	
Зато што је Србин.	Бугарске комитске војводе: Наум Ори- зарац и Панде Сто- јанов.	
Зато што је Србин.	Насто Ташевић из Појешева, пољски чувар, и Петар Ла- заревеић из Добро- мира.	
Зато што је Србин.	Насто Ташевић из Појешева, пољски чувар, и Цветан Јан- ковић из Клепа́чеко- ји је побегао са Бу- гарима.	
Зато што је Србин, у- хватили га и исте но- ћи убили ван села.	Непознате бугар- ске комите.	Површно сара- њен по убиству; рука вирила из земље, оглодана псима.

Додатак II.

Кратка статистика жртава и штете у бомбардованом Битољу.

Према званичним извештајима начелства у Битољу било је у тој вароши, а у времену од 19 новембра 1916 године до 24 октобра 1917 године:

Убијено (грађана): 506,	Рањено (грађана): 644,
и то:	и то:
људи: 124	људи: 129
жена: 140	жена: 229
деце: 150	деце: 254
Оних чији се пол није могао од- редити . . . 92	Оних чији се пол није могао одредити . . . 32.
Свега (грађана) убијених и рањених . . . 1150.	

Разорених и оштећених кућа: 2797.

Број избачених зрна на варош: 20.724.

Примедба: Ова је статистика непотпуна; много се рањених нису ни јављали властима. А ни власти нису могле, према околностима и приликама, констатовати све случајеве смрти. Цифре које смо изнели, дакле, могу се сматрати као минимум који стваран број премашује далеко.

748 (1)

ДОЛУС ЕВЕНТУАЛНИ

(DOLUS EVENTUALIS)

ОД

Милоша М. Станојевића

Судије Апелационог Суда

Прештампано из АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“

Димитрија Гавриловића (пређе А. М. Станојевића)

КЊЕГИЊЕ ЉУВИЦЕ УЛ. БР. 6.

1913.

ДОЛУС ЕВЕНТУАЛНИ.

Појам о долусу евентуалном у нас је врло мало познат, премда је на страни био предмет многобројних и одвећ научних студија. Нарочито је теорија о евентуалном долусу јако обрађена у Немачкој, где је нашла најширу примену.¹

И ако данашњи наш казнени законик не даје нигде дефиницију умишљаја (*dolus-a*), у опште, па по том ни о овој његовој врсти — *dolus eventualis* — ипак га предвиђа у неким својим одредбама у којима инкриминише извесна кривична дела. Тако, код злоставе од које је смрт произашла, која се казни по § 160. казн. зак. законодавац поставља два случаја предвиђања последице овога дела: у тач. 1. „ако је кривац смрт као вероватну предвидети могао“, и у тач. 2.: „ако се пре могао надати да злостављани неће умрети“. Оба ова случаја тичу се кажњења ове врсте долуса, дакле евентуалног, за које је законик одредио и посебне казне према степену кривичности т. ј. предвиђању последице.

Пројекат новог казног законика стајући уз ону групу законика који дају дефиницију умишљаја, у § 42. одредио је појам ове врсте *dolus-a*.

Dolus eventualis по пројекту казног законика постоји кад је учинилац „предвиђајући забрањену последицу која може из његовог дела наступити, усвојио њено наступање, без обзира да ли је он то желео или не“.²

Г. Dr. Т. Живановић у својим „Основима Кривичног Права“ сматра овај долус као једну варијацију *dolus-a* неодређеног (*indeterminatus*).³

¹ *Raoul-Duval*. — Du Dol eventuel.

² „Пројекат и мотиви казног законика за Краљевину Србију“ стр. 153.

³ Dr. Т. Живановић: „Основи Кривичног Права“. Општи део. I.

Студија теорије о евентуалном долусу и делима којима се она бави у форми коју данас има у доктрини и у правознањству, није само од научног интереса. Она има своје велике и практичне важности, јер ову врсту *dolus*-а срећамо не ретко, у самој судској расправи разних кривичних дела код којих се огледа. Видећемо ниже шта се у доктрини подразумева под овим појмом, пошто претходно изложимо мене кроз које је пролазила теорија о евентуалном долусу у разним епохама, умањујући поље које имамо да пређемо.

I

Долус евентуални и канонско право. — Немачка доктрина и теорије разних писаца о овоме долусу. — Loeffler-ова класификација кривичних дела и њихова карактеристика. — Критика ове теорије.

Први појмови евентуалног долуса налазе се у канонском праву, одакле су прешли у стара права: аустријско и немачко, где се ова теорија постепено преображавала пре него што је усвојила форму коју данас има.

Канонско право имало је као особену црту што је казнило не само дела која су кривична сама по себи, него још и дела кривична строго са теолошког гледишта, таква као што је вређање свештеника. Оно је ишло баш даље, истраживало је намере, унутрашње и тајне мотиве нарушења које је кажњавало, испитивало из ближе околности у којима су ова нарушења била учињена и казнило их више или мање, према томе: да ли је налазило ове мотиве као више или мање кривичне. Једном речи: оно је испитивало срца и душе.¹

Нећемо се упуштати у студију овога појма и његов историјски развитак у делима разних јурисконсулта канонског права у којима се налазе први трагови идеје о евентуалном долусу. Напомињемо само толико да се принципи о евентуалном долусу налазе још у делима *Bernard*-а од Павије² (1191—1198), знаменитог аутора *Extravagantes* у којима је поставио принцип који је после њега господарио у канонском

¹ *Raoul-Duval*. — Du Dol éventuel. Etude de droit comparé. По овоме је одличном аутору сво теоријско излагање о овоме предмету што се напомиње да га не би више цитирали.

² *Bernard de Pavie. Competatio extravagantium*. lib. II tit. X.

праву, а то је: да кад је био учињен какав недопуштен акт, баш и ако га учинилац није хтео, одговоран је *за све последице* које обухвата овај акт: *Versante in se illicita imputantur omnia que sequuntur ex delicto*.¹ Свети Тома Акински (1225—1275) главни шеф канонске школе у Италији прихватио је ове принципе свог претходника. Он узима вољу као критеријум људске кривичности и тврди пре свега да је хотена свака последица, кад се хтео узрок.

Отуда следује природно да ако је узрок био хотен, посредно или непосредно, последица је такође хотена. Из ових принципа постала је теорија о *dolus indirectus*-у старом аустријском праву, у коме се ова идеја генерализује и по којој ће се учиниоцу приписати само последице које је вероватно предвидео или могао предвидети. Но, тек *Boehmer*² (1733) употребљује први пут речи *dolus eventualis*. Он прихвата буквално теорију Св. Томе Акинског и разликује злочине директно и индиректно хотене од кривица из нехата, и међу злочине индиректно хотене, поставља злочине које је учинилац евентуално хтео. На крају XVIII века теорија о евентуалном *dolus*-у скоро доминира у аустријској доктрини. Има само још да се *Boehmer*-ове речи: „евентуално хтео“ замене речима: „евентуално предвидео“. Из аустријског права ова је доктрина прешла у старо немачко право, у коме је достигла своју потпуну структуру тек у модерна времена. У француској доктрини тек од почетка прошлог века види се нејасно траг овој теорији код француских јурисконсулта. По том се идеја прецизује све више и више док није добила своју најтачнију форму у правилима које даје *Garraud* у своме знаменитом делу „*Traité de Droit pénal*“.³

Студирајмо најпре немачку доктрину.

Не изгледа да се пре свршетка XVIII века немачка доктрина ма и најмање занимала питањем о индиректном долусу. Она ће томе приступити тек свршетком XVIII века, у време кад је у Аустрији долус *indirectus* већ учинио место долусу евентуалном. Није дакле чудновато што је у немачкој доктрини било питања увек само о евентуалном долусу.

¹ *Bernard de Pavie. Competatio extravagantium. lib. II tit. X.*

² *Boehmer, Joch. Sam. Friedrich. (1704—1772). Elementa jurisprudence criminaliae. Haloe. 1757. и још Observationes selectae, Trancot, 1759.*

³ *Garraud. Traité de droit pénal français. t. I. стр. 380.*

Први аутор који је о томе имао идеју (истина мало нејасну) јесте *Klein*¹ у своме делу *основи казненог права* изда-
ном у Halle-у 1799. Он говори о индиректним последицама
једног акта; он декларира да су оне често казниме, али не
поставља критеријум предвиђања без воље, који карактерише
dolus eventualis и меша овај последњи стално са деликтом
из нехата (несмотрености). Исто је баш са *Grollman*-ом,²
Giesen-ом (1825) и баш са *Feurbach*-ом, који меша деликте
евентуалног долуса, не са деликтима из нехата, него са де-
ликтима директног долуса, видећи између ове две класе само
разлику у степену, а не и у врсти.

Marzoll (Leipzig 1828) не дефинише долус евентуални и
задовољава се да каже да га треба казнити. *Von Waechter*,³
у своме уџбенику дефинише долус евентуални као „случај
у коме је виновник предвидео не само дело, него још и све
случајеве у којима се ово дело може догодити“; дефиниција
која извесно нема заслугу јасноће.

*Bauer*⁴ је један од ретких аутора овога периода који је
добро разумео долус евентуални. Он прави класичну разлику
коју су толики модерни аутори репродуковали и разликује
три класе казних дела: дела директног долуса, дела инди-
ректног долуса и деликта из несмотрености или незнања.
Дела индиректног долуса деле се на дела алтернативног до-
луса и дела евентуалног долуса, онаква каква их данас по-
јимамо.

Да се дође на теорију *Loeffler*-ову не остаје ништа више-
него да се раздвоје дела алтернативног долуса од дела евен-
туалног долуса и да се уведу у класу дела директног долуса.

После Вауер-а, ову је теорију прихватио *Koestlein*⁵ (1855).
Овај последњи аутор не класира деликте и не дефинише их;
али он студира врло дуго казнени умишљај, а поглавито
евентуални умишљај. Он каже: „да се он производи у свима
случајевима у којима злочинац предвиђа један факт а у исто
време у себи каже да има могућности да се догоди други
факт који предвиђа и чије последице он акцептира“.

¹ Klein, *Grundsätze des gemeinen deutschen peylichen rechts*. Halle. 1799.

² Grollman, *Grundsätze der criminal rechtswissenschaft*. 1825.

³ Von Waechter, *Lehrbuch der Römisch-Deutschen Strafrechts*. 1825.

⁴ Bauer, *Lehrbuch der rechtswissenschaft*. 1827.

⁵ Köstlein, *System des deutschen Strafrechts*. 1855.

У најновије време, ову су идеју прихватили *Liszt* у своме знаменитом уџбенику од 1891. и *Henrich Meyer*, у своме уџбенику од 1895. Она ту достиже свој врхунац.

Цитирамо само два модерна немачка аутора који се баве са доктриналног гледишта теоријом о евентуалном долусу. Могли бисмо цитирати друге, али у пркос свега наш број био би доста ограничен а то с тога што је извештан број партизани са гледишта намере теорије воље која искључује долус евентуални.

Ево шта је у питању. Сви модерни немачки аутори изискују, да би какво лице било одговорно за своју радњу, да је радило са кривичном намером; али не разумеју под овим именом исто.

Једни кажу да кад се ради са кривичном намером, ради се хотећи не само сâм акт него и последице овога акта. Другим речима виновник који је хтео почетни акт хтео је све последице свог акта. Из тога излази, по себи се разуме, да присталице ове теорије не допуштају долус евентуални, случајеве у којима се виновник чини одговорним за последицу коју је предвидео али није хтео. Као партизане ове теорије назване теорија воље (*Willensthéorie*) навешћемо *Bünger-a*, *von Buri*, *Finger-a* *Ortloff-a*, *Weissman-a*, а нарочито *Horn*.¹

Присталицама теорије воље, стоје на супрот присталице теорије предвиђања (*vorstellungstheorie*) или представе. Ови такође изискују код агента кривичну намеру; али под тим они подразумевају већином не вољу почетног акта, него просто предвиђање последице овог акта. Предвиђање ће моћи да буде више или мање јаче, али оно мора да постоји увек. Међу присталице ове теорије треба цитирати *Liszt-a*, *Bekker-a*, *Baumgarten-a*, *Erudlaender-a*, *Kohler-a*, *Loss*, *von Lilienthal*, *Fraeger*, *Zubarth*, *Frank*.

Ови последњи, допуштајући кривичност учиниоца кад је он просто предвидео кривичне последице свог акта, нису

¹ *Bünger*, *Über vorstellung und welle zeitschrift für gesamte rechtswissenschaft* 6. св. стр. 339.

Von Buri, — *Beiträge*, стр. 344. *Finger*, *Zeitschrift* св. 1. стр. 132. *Weissman* стр. 11. *Horn*, *Goldammes, archiv Schtrafrecht*, св. 43. стр. 214. *Bekker*, *Lehrbuch* стр. 278. *Baumgarten*, *Versuch* стр. 193. *Kohler*, — *Studien* I стр. 70. *Trager*, *Wille-Strafe* 1895. *Frank*, *Zeitschrift für gesamte rechtswissenschaft*, стр. 201—204.

противници у принципу теорије евентуалног долуса; али они нису сви сагласни о количини предвиђања које је потребно да се учинилац учини одговорним за деликт евентуалног долуса.

Међу тим већина је мишљења да кад је учинилац предвидео какву последицу свог акта која се неминовно мора догодити или више него вероватно, он је крив за директан долус, јер у овим случајевима има потпуно шанса да је он не само предвидео, него да је хтео последицу свог акта. Такав би био на пример, случај онога који би нанео оштрим оруђем јак ударац у лобању противнику. Овај ударац морао је са свим вероватно, да произведе смрт; моћи ће се, изузимљући доказа о противном, огласити да је ово лице криво за деликт директног долуса.

Баш неће требати огласити као криве за деликт евентуалног долуса оне који би предвидели какав догађај као могућу последицу своје радње али као тако ретку последицу да је са свим вероватно да се она неће произвести. Овај неће бити крив за долус евентуални, он ће бити крив само за деликт из нехата, такав би био случај каквог лица које силазећи низ мрачне степенице предвиђа да може пасти и у свом паду повредити какво лице које је на овим истим степеницама.

Велика већина ових аутора налази дакле као криве за долус евентуални само оне који су предвидели последице својих аката, али чије предвиђање заузима средње место између две крајне категорије које смо цитирали.

Сва се ова мишљења оснивају на теорији оне школе чији је главни представник био Loeffler. Овај аутор у своме знаменитом делу: „*Die Schuldformen des Strafrechts*“ допушта да би закон требао да казни три врсте јасно карактерисаних дела.

1. Извесна факта или дела у којима је агенат хтео кривицу, код којих је његова кривична намера била у толикој мери извесна, да је имало прецизне воље да се постигне резултат који закон казни, на пример: убица који хладно врши свој злочин. Мало је стало за циљем који може бити најразличнији: крађа, освета, уништај опасних сведока; закон казни само факт: смрт другога, факт извештан чији је агенат предвидео све последице и хтео резултат.

2. Друга извесна факта карактерише кобна последица коју је виновник предвидео али није хтео.

На пример: један сопственик лађе осигура једну лађу знајући да, пошто није учинио извесне оправке, ова лађа може, у случају буре, али само у овоме случају, да пропадне са свим оним што је на њој и неизвестно о томе осигуравајуће друштво. Буре се догоди и лађа пропадне. Може ли се рећи да је сопственик хтео овај резултат? Извесно не, али он га је предвидео и ма да није тако крив као кад би вољно пустио своју лађу у таквом стању да се не може држати на мору, заслужује ипак један део одговорности.

Други пример Loeffler-ов расветљује још боље дела која спадају у ову категорију.

Један ловац пуца на дивљач предвиђајући потпуно да ће се може бити наћи какав човек на нишанској линији и да га може погодити. Овај факт није невероватан и може се догодити у пракси. Претпоставимо на пример човека који се налази на нишанској линији ловчевој, од чијег га погледа заклања какав цбун или шибље. Ловац може предвидети његово присуство на том месту, па ипак не бити у то апсолутно сигуран.

У пркос овоме предвиђању, он пуца и човек буде рањен или убијен. Може ли се рећи да је он хтео овај резултат? Извесно не; али се не може порицати да га је предвидео. Стојећи пред лешом своје жртве, његова прва реч, без сумње, биће: „нисам изненађен; сумњао сам у то, он је морао ту бити“; али ће вероватно додати: „каква несрећа! да сам био у то сигуран, ја не бих пуцао“. Овај је човек крив без сумње, каже Loeffler, али мање него убица.¹

Нема само разлике у ступњу између ова два факта, убиства и смрти коју је проузроковао ловац у условима које смо поменули, ту има разлике и у врсти. У једном има једно прецизно дело, које је агенат хтео и предвидео. У другом има један предвиђен факт, али који агенат није хтео.

Ова је теорија оспоравана. Један скорашњи аутор *Sauvard*² држао је да је убедио Loeffler-а у погрешци. Он одбија да има јединства природе између ова два психолошка стања: „радити хотећи резултат“ и „радити предвиђајући резултат

¹ Loeffler, *Schuldformen*. 1895.

² Sauvard, *Le délit d'imprudence*. 1899.

као више или мање могућан“. Loeffler не гледа само у случајевима евентуалног долуса нижи ступањ долуса, он даје овоме изразу особену природу, идентитет у исто време као и специјално име „Wissentlichkeit“.¹

„То је — каже Raoul-Duval — психолошка заблуда. Онај који ради предвиђајући резултат који ће произаћи из његове интервенције као узрок у серији феномена, хоће овај резултат (мање може бити него кад би се његова воља директно односила на резултат; али најпосле он то хоће). Има психолошки битне релације између предвиђања и воље у манифестацији супротне радљивости.

„Ми не мислимо да се погрешка може пребацити Loeffler-у и изгледа нам пре да Sauvard прави конфузију. Ко каже да неко хоће један резултат, каже, да ово лице не само предвиђа, него чини све што је у његовој власти да се овај резултат догоди, не само оно није изненађено кад се овај резултат догоди, него би му било баш криво да се он није произвео“.

У овим делима друге категорије виновник је извесно предвидео резултат као могућан, али не као вероватан. Он је учинио што је требало да се он оствари, али се ожалостио кад је видео да се произвео. Он би све учинио да се не произведе. Да би га хтео, оскудевало му је нешто и битно, извесна намера да се добије кобан резултат.

Најпосле у ову другу категорију дела Loeffler увршћује и резултате предвиђене, али не хотене, дела која су по себи савршено допуштена, која немају ничега деликтиозног ни субверзног.

Као типичан пример ових дела — R. Duval — узима следећи.

„Један човек у пуној снази, отац младе деце, шета са својом женом кејом једног од наших трговачких пристаништа. Изненадна бура појављује се. Море се узбурка и један талас баци се на кеј, однесе жену и остави човека у највећем очајању. Најбрижљивијим трагањем није се успело да се пронађе њено тело. Међу тим, неко време после ове несреће, нађе се на неколико миља одатле један онакажен непознат леш. Да

¹ Loeffler доиста даје име трима категоријама дела. Прва има име: *Absicht*; друга: *Wissentlichkeit*; трећа: *Fahrlässigkeit*.

ли је то леш матере његове деце? Муж то не зна, али у журби да остави ово проклето место, он признаје да је то тело његове супруге, помишљајући у себи за време док чиновник грађанског стања саставља акт о смрти, да „може бити неће то бити она“.

Пролазе више година. Овај је човек изложен небројеним тешкоћама које повлачи собом васпитање младе деце, помишља да се ожени и он то учини у пркос сталној сумњи о смрти своје прве супруге; али отклања у себи ову сумњу, и ступа у други брак (дело по себи допуштено). Али, он сазнаје једног дана из писма које му весник доноси, да се његова жена спасла на једној рибарској барци, да је дуго боловала на страни, у далекој земљи. Она је сазнала из новина да је држе за мртву. Преклиње свог мужа и ради код власти да се поправи акт грађанског стања који се ће тиче. Овај је човек двоженац.

Хоће ли се моћи он пред судовима оправдати потпуно? Не, без сумње. Он је често пута предвидео могуће последице свог другог брака; али их ипак није никада хтео. Он би учинио све могуће да се не нађе у овој ситуацији, да не буде на подсмех грађана и да не послужи као тема за какав будући роман; али он је при свем том предвидео могуће последице, ако не вероватне свог акта, а по том и своје кривице.

У трећу и последњу категорију *Loeffler* меће дела који виновник није ни предвидео, ни хтео, а која ипак имају такве последице и представљају такву озбиљност, да закон изискује за оне који их учине да се казне и фрапира их строгим казнама да би се избегло ако је могуће да се не дешавају одвећ често.

Тако, на пример, два брата који се воле нежно, играју се заједно. Старији откачи пушку и каже млађем смејући се: „да се играмо рата“. „Нишан! Пали!“ Пушка је била напуњена а он то није знао. Пушка пуца и млађи пада смртно рањен. Виновник убиства, ожалашћен, гризе га савест, извесно није ни предвиђао, ни хтео последице свога скоро несвесног акта које се не могу поправити. Ово је нехатно убиство.

Као што се види дела ове треће категорије проузрокована небрежењем или несмотреношћу, казнама су само за то, што су одвећ озбиљна у својим последицама и наносе својим резултатом сувише поремећаја у јавном поретку.

По *Loeffler*-у дакле, ову поделу кривичних дела у три категорије карактеришу: прву воља и предвиђање, другу предвиђање без воље и трећу одсуство предвиђања и воље. У прву категорију долазе дела директног долуса или дела у којима је виновник директно предвидео и хтео одређен резултат и дела алтернативног долуса у који долазе случајеви у којима је између два или више деликтиозних резултата, виновник равнодушно предвидео и хтео једне и друге. У другу категорију долазе дела евентуалног долуса, а трећа обухвата деликта из незнања и несмотрености.

II

Француска доктрина. — Врсте *dolus*-а по *Molinier*-у и његова дефиниција *dolus*-а *eventualis*. — *Garraud* и његова репродукција *Loeffler*-ове теорије.

Док је немачким и аустријским јурисконсултима био познат *dolus eventualis* у XVI и у XVII веку, и примењен више или мање у законодавству под фирмом индиректног долуса, дотле ни у ком делу француских јурисконсулта ове епохе не налазимо ни најмању алузију о овоме долусу. Тек са почетком XIX века видимо да се француски аутори баве овом теоријом, овим обликом урачунљивости који је већ био предмет студија германских јурисконсулта у два века. Нећемо се упуштати у опширнију студију француске доктрине о евентуалном долусу и излагање развитака овога појма у француској доктрини. Цитирамо само два модерна писца да би се видело њено гледиште о овоме појму.

Први од њих *Molinier*, у своме „*traité de droit pénal*“,¹ чини намеру једним од конститутивних елемената долуса. Он нам каже да је *dolus* нужен елеменат кривичности у материји злочина или деликта, да се он састоји у намери да се учини какав акт за који знамо да је забрањен и казним по одредбама закона.

Пошто је поставио ову истину као базу своје студије, он нам каже: да се долус, према више или мање обелодањеној вољи агента дели на:

„1. *Dolus determinatus* (одређени долус),

---

¹ *Molinier*. — *Traité théorique et pratique de droit pénal*. t. II p. 101. 102. 103. 104.

„По нашем појимању (Duval), које изискује предвиђање стања трудноће код трудне жене, да узмемо пример Molinier-ов, имаће ту праве кривичности пошто то нису непредвиђене последице радње.

„Ово нам показује узгред колико велику важност треба придавати именима којима означавамо апстрактне идеје. У једном тако деликатном предмету, као што је овај који ми третирамо, ако се не пази на огромну важност израза, ризикује се да се дође до резултата, дијаметрално супротног ономе који смо имали у виду“ (Duval).

Garraud је репродуковао скоро дословце теорију Loeffler-ову. Он се потпуно предао теорији о евентуалном долусу и њеној сопственој карактеристици, предвиђању без воље.

Ево шта каже овај знаменити професор.

„У погледу на последице деликтиозног акта, намера може бити, било одређена, било неодређена или евентуална.

Она је одређена (и то је обичан случај) кад је агенат *хтео* и *предвидео* добро одређено зло, прецизовано, као последицу своје радње; на пример, кад је испалио пушку да убије Петра и кад је убиство Петрово било резултат његове радње.

Она је неодређена кад је агенат *предвидео* и *хтео* разне зле последице своје радње и акцептирао равнодушно оне које се морају остварити, н. пр учинилац је испалио пушку у гомилу. Он је убио или ранио ово или оно лице на које није циљао директно.

Она је *евентуална*, кад је учинилац *предвидео* и *хтео* одређено зло, а *предвидео* је, ма да то није *хтео*, али их је ипак акцептирао као могуће, друге последице, које прелазе његов директан циљ. Тако агенат је нанео повреде каквој жени, за коју је знао да је трудна, које су повреде проузроковале побачај. Или запалио је какву кућу у којој се станује и један становник нашао је у истој смрт. То су случајеви у којима зло које се произвело могло је евентуално имати места.

Што се тиче одговорности учиниоца *Garraud* га оглашава кад се тиче евентуалног долуса као и кад се тиче неодређеног *dolus*-а, одговорним за све последице које су се произвеле, пошто је он акцептирао њихово остварење као могуће услед акта који је учинио.

Garraud дакле долази као што смо напоменули, на те-

орију о евентуалном долусу по Loeffler-у. Ипак он не иде дотле да признаје долус евентуални који произлази из каквог факта који је по себи допуштен. Француска доктрина такође не иде даље и попушта пред овом последицом теорије о евентуалном долусу.

Garraud није само имао јаснију идеју о долусу евентуалном од других француских јурисконсулта; он је баш скоро применио ову теорију у својој глави о саучешћу.

Теорија о евентуалном долусу, гледа доиста, у случајевима којима се она бави, случајеве који се диференцирају у случајеве, директног долуса и случајеве деликта из нехата, пошто ови случајеви имају специјалан елеменат: предвиђање евентуалних последица код агента.

И кад *Garraud* у своме „*Traité de droit pénal*“ развија класичну теорију о саучешћу, он поставља као четврти услов: *знање* и *вољу* да се учествује у нарушењу.

На пример узмемо случај апотекара који прода каквом лицу отров којим ће се ово лице послужити да учини злочин. *Garraud* тражи, да би се овај апотекар сматрао као кривац: 1. да је он свесно, са знањем, продао отров овоме лицу и вољно; и 2. да је то учинио са знањем узрока хотећи последицу.

„Жалимо само — каже *Duval* — што *Garraud* није употребио израз „предвидео“ у место израза „хтео“. Оно што треба ипак истаћи у ставу *Garraud*-а, на који чинимо алузију, то је: да се могу замислити баш у теорији о саучешћу случајеви евентуалног долуса.

„Апотекар, (да узмемо опет горњи пример), може дати отров лицу потпуно знајући да ће он бити употребљен за извршење каквог злочина и дати му га директно у овоме циљу, то ће бити случај директног саучешћа.

„Он га може такође дати предвиђајући да ће се ово лице може бити истим послужити да учини какав злочин и тада се налазимо пред случајем евентуалног саучешћа“.

III

Карактеристика долуса евентуалног. — Тешкоћа доказа о предвиђању. — Погрешке немачке јуриспруденције у примени теорије о долусу евентуалном. — Долус евентуални и деликт из нехата. — Тешкоћа њиховог разграничења у пракци — Замерке теорији о евентуалном долусу.

Видели смо да *dolus eventualis* има своју сопствену карактеристику: предвиђање без воље.

Доказ о овоме предвиђању у пракци је врло тешко дати. Ако га нема, деликт ће често изменити карактер и у место да буде деликт евентуалног *dolus*-а, постаће деликт из несмотрености, нехата, који је фрапиран бескрајним казнама. „Какво искушење за судије“ — каже Duval — „баш најсавесније, који имају морално убеђење о делимичној ако не потпуној кривичности оптуженога, но, који морају да недовољност доказа о предвиђању, допуњавају претпоставком предвиђања. Како је лако рећи: „па добро, ми немамо апсолутног доказа да је предвидео, али он је требао то предвидети или је требао сумњати да се таква последица може догодити. Доиста, у овоме има хуманог резонавања, које и ако није за осуду, није ни за извињење“.

Има случајева у којима је врло тешко одредити какву је намеру имао оптужени у моменту кад је извршио акт за који се оптужује. У толико ће бити лакше горње резонавање онима који тако резонују, што знају да осуђујући оптуженога за *dolus* евентуални, осудиће га на строжију казну, него ако га огласе за крива само за деликт из нехата. Они ће имати са свим јасан појам да ако не предпоставе ово предвиђање, овај оптужени за кога они верују да је крив, биће ослобођен или мало треба на да то буде.

„Имало би може бити једно средство — наставља даље поменути писац — да се отклони незгода која се састоји у томе што би у извесним случајевима у којима судија није сигуран да се налази пред случајем евентуалног долуса, примењивао у сумњи казну за деликт из нехата. Ово би се средство састојало у стварању два ступња казни: једне које су бешчасне и које би се примењивале на све злочине општег права, друге не бешчасне које би судија могао по своме избору да примењује на извесне злочине за које нађе да су мањи од претходних“.

Казали смо да је у Немачкој теорија евентуалног долуса врло често примењивана, али судови већином нису познавали критеријум који га карактерише: предвиђање без воље. Далеко од тога да истакну ово предвиђање, они су често говорили да је виновник *требао* или *могао* предвидети, то што није исто. Не изискујући предвиђање и претпостављајући га у много случајева, немачки су судови учинили те се произвео прави покрет против ове теорије. Сматрали су да је

теорија о евентуалном долусу крива за све погрешке за које је она извесно била невина, јер онда кад су мислили да примењују ову теорију, судије су је најчешће мешали са деликтом из несмотрености или небрежења. Тако *Strafsenat* у једној ранијој одлуци (1881) био је одлучио: да је проста сумња о егзистенцији супруга довољна за осуду за бигамију. У другој одлуци (1884) исти суд одлучио је: да није било потребно да је агенат предвиђао последице акта који је учинио; довољно је да је у себи сумњао о околностима дела које су претходиле за његову акцију па да буде одговоран за последице акције.

Ове погрешке јуриспруденције покренуле су јавно мњење у Немачкој против теорије о евентуалном *dolus*-у. Знаменити професор Franz von List који се на 24 конгресу немачких јурисконсулта декларира као партизан теорије о евентуалном долусу, изражава жељу да немачка јуриспруденција узме у овом погледу једнообразан правац.

Он показује колико је знатан број одлука *Strafsenat*-а смешао долус евентуални са деликтом из непредвиђања. Он показује такође како друге одлуке у место да осуде кривца као: „предвиђајући“ или „пошто је предвидео“, осудиле су као: „пошто су требали или могли предвидети“. Друге одлуке такође, да би казнили кривца, говориле су да хотећи почетни акт, он је *хтео* такође евентуалне последице свог акта, или боље да би тачније превели немачке речи: „увео је ове последице у своју вољу.“¹

Друге су немачке одлуке баш одлучивале: да ако је агенат себи представио последицу као *могућу* или ако је знао да је себи представи као такву не тражећи да је избегне, он је *хтео* ову последицу и треба, по том, да искуси казну којом се казне кривци за *dolus* евентуални.

У другим одлукама налази се: да проста сумња да се ова последица могла произвести или прост факат да је ова последица била индиферентна оптуженоме, довољни су да се он осуди.

List устаје против ових погрешних тумачења теорије евентуалног *dolus*-а и тражи у своме извештају да *Strafsenat*

¹ *Rapport de von List, congrès des jurisconsultes allemands* Berlin 1897. стр. 101—135.

усвоји тачније правознaнство и које би било више саобразно самој теорији евентуалног долуса.

Узрок овој погрешној јуриспруденцији лежи у томе што је доказ о предвиђању у пракци одвећ тешко дати. У овоме и лежи једна од највећих замерака које се могу учинити теорији о евентуалном *dolus*-у. У недостатку апсолутних доказа да је учинилац предвидео могуће последице свог акта, јуриспруденција је стала на гледиште да је *требао* то да предвиди или је могао сумњати да се таква последица може догодити. Отуда је јуриспруденција и пала у ту погрешку против које List устаје. Тек од дана кад се почео изискивати *доказ* о предвиђању код оптуженог, осуде за долус евентуални постаде су врло ретке у Немачкој.¹

* * *

Домене долуса *евентуалног* и деликта из *нехата* веома су блиске, јер једина стварна граница која постоји између њих почива у факту: да је код једног агента имало предвиђања могућих последица свог акта, предвиђања које није постојало код другог. Ова врста долуса чини дакле границу између *умишљаја* и *нехата*. Како је доказ о предвиђању у пракци тешко дати то се он врло лако меша са деликтом из нехата:

По *Hans*-у² *dolus* евентуални карактерише се предвиђањем, али га он асимилије директном долусу и казни га на исти начин.

Тешкоћа доказати предвиђање евентуалних последица његовог акта код оптуженога, факт да се он врло лако меша са деликтом из нехата, све то скупа чини да је тешко применити га у пракци. Видели смо да је немачко правознaнство оснивајући га на претпоставкама и супозицијама изазвало озбиљна подозрења у пристрасност судија које дискредитују судске одлуке.

Француски судови нису наклоњени строгости, и ако у случајевима евентуалног долуса, није им изнет најпотпунији доказ, нису примењивали ову теорију. Ево неколико примера који су аналози случајевима евентуалног долуса.

¹ R-Duval. Op. cit. стр. 153.

² J. C. Hans. — *Principes généraux du droit belge*. — 3. edition № 311—315.

Једна гостионичарка прими у своју гостионицу једну жену која је била тешко болесна и нехтедне јој указати негу коју захтева озбиљно стање болести у којој се она налази. Шта више, кад је њена служавка хтела притећи у помоћ овој несрећници, она јој забрани да јој помогне.

„Ето, изгледа нам — каже R. Duval, који цитира ове примере — један случај директног долуса или долуса евентуалног, добро карактерисаног. Гостионичарка је знала стање болести своје путнице. Она јој је одбила негу знајући то, и недајући својој служавци одобрење да јој помогне, она је показала да и ако није хтела, она је бар предвиђала смрт путнице као вероватну последицу свог немилосрђа.

Кривични суд нашао је: да је гостионичарка проузроковала смрт путнице *небрежењем* или кривичном *непажњом* и касациони суд не могући се упуштати у фактичко питање потврдио је ову одлуку.

Једна дојиља била је потпуно пренебрегла дете које је било поверено њеном старању. Она га је хранила поглавито са којим млеком које му је давала у количини за коју је сама знала да је недовољна. Пошто се дете није могло одржати оно умре због тога. Париски суд нашао је: да су ово небрежење и непажња проузроковали смрт детета и дојиља је осуђена за убиство из нехата.

Изискујући апсолутан доказ о евентуалном предвиђању, француски су судови ретко примењивали ову теорију.

Али замерка теорији о евентуалном долусу, која се тиче тешкоће доказа *предвиђања*, није једина замерка која се може истаћи против ове теорије.

Један знаменити професор универзитета у Cottingue-у, Von Bar чини јој још једну озбиљнију, а то је: да се ова теорија примењује ретко за то, што се ретко показује у пракси. Von Bar у своме чланку *Dolus eventualis* претреса питање о евентуалном долусу, и узимајући један за другим, различна деликта у којима се нарочито држало да се он налази, доказује да се он тамо не налази или врло ретко.

Von Bar почиње говорећи да не треба сматрати као крива за долус евентуални онога који је истина предвидео последицу као могућу, да ће се произвести његовом радњом, али који је то предвидео као тако ретку и далеку последицу да се она вероватно неће произвести никад.

Он узима у свакодневном животу један пример таквог предвиђања и показује нам до каквих се апсурдних закључака може доћи, ако се не допусти ово мишљење и ако би се у истим видели случајеви евентуалног долуса.

Један човек силази низ мрачне степенице и случајно каже у себи да ако падне, да ће може бити сломити ногу. То се и деси. Овај је човек био осигуран против акцидана. Хоће ли осигуравајуће друштво бити у праву да му одбије осигурану суму, под изговором да пошто је предвидео несрећан случај а није предузео ништа да га избегне, он је крив за ово и евентуално хтео да сломи ногу.

Ове крајње консеквенце доиста треба одбацити и какво лице учинити одговорним само за непосредне евентуалне последице његове радње, и ако их је оно предвиђало.

Али баш у овим условима и ограничавајући тако случајеве у којима се могу видети случајеви евентуалног долуса, *Von Bar* их и ту не налази.

Он почиње (резонујући са немачким казненным закоником у руци) да се овај *dolus* не налази у случају неморалних веза (блуда) са дететом које има мање од 16 година. Јер, каже он, или оптужени зна да дете има мање од 16 година, или он то не зна. Ако то не зна онда није крив и треба га ослободити. Ако зна, треба га осудити или по чл. 178. или по члану 182. Што се тиче случаја у коме би физички изглед детета преварио оптуженог или би он држао да има посла са старијим дететом, предвиђајући да је оно могло бити млађе, *Von Bar* мисли да се то у пракци неће наћи. Могуће су само две алтернативе. Прва ће бити у томе што ће се имати посла са једним лицем које је радило несмотрено, из небрежења, и бити по том невино, или (то ће бити друга алтернатива) то ће бити какав стари блудник, који својим прошлим животом, лакоисленим владањем не заслужује никакву милост суда. Ово је лице не само предвидело него је хтело последице свог акта, јер му је било познато све што се односи на његову жртву.

Von Bar резонује исто тако у погледу на злочин бигамије. Он поставља прво следећи принцип. Извесно, немачки законодавац хтео је да фрапира озбиљним и строгим казнама за бигамију само оне који закључе *свесно* други брак, пре него што знају да је први брак раскинут.

Он се слаже са другим немачким јурисконсултима у решењу да се с разлогом не би могао никад осудити за бигамију онај који закључи на пример на страни други брак немајући формални доказ да је први раскинут.

Исто важи баш кад један чиновник за грађанско стање или небрежљив свештеник буду освештали овај брак. Једном речи, случај кад је бигамија резултат неопростимог небрежења није казним као такав по немачком закону.

Према томе, он представља само два случаја. Или супруг зна да закључује други брак пре него што је први раскинут или он то не зна. У првом случају, он је крив; у другом невин. Према околностима, судови ће одлучити да ли је он имао или није довољно јаких разлога да држи да је његов први брак раскинут. Ако ови разлози нису убедљиви, судија треба да их сматра као изговоре без вредности, а тако треба да ради баш и онда ако су ови разлози произвели код бигамног супруга и саму сумњу о егзистенцији његовог првог супруга.

Још мање би се могли огласити као криви за долус евентуални и казнити по овом основу кажњења они који ставе у покрет какву природну силу или узрок — предвиђајући да ће он произвести штетан резултат. Такви би били на пример, случајеви анархисте који запали фитиљ једне бомбе динамитске више у циљу да заплаши своје суграђане него у циљу да их рани или убије, или такође случај онога који у улици која је закрчена светом јури свога коња и тера га са највећом брзином у сред ове гомиле, ризикујући да рани кога.

Треба ли осудити ова лица као да су хтели директно најмању последицу своје радње, на пример, заплашити своје суграђане а евентуално предвидела најтежу, или на против, треба ли их осудити као да су директно хтели једне и друге? *Von Bar* налази да већином, ако не увек, треба се одлучити за ово последње решење. Онај који учини акт ове врсте ризикује на све. Најтежа последица његовог акта задовољава га исто тако као и најмања. Он је хтео директно оба ова резултата.

Најпосле, *Von Bar* је крајње неповерљив према покушају евентуалног долуса, који су извесни судови покушали да уведу у Немачкој. Пошто је доказао да се врло често

може прећи појам евентуалног долуса, он доказује да претеривањем овога појма до покушаја евентуалног долуса, ова теорија постаје сумњива.

Он узима као пример пушача који пуши у кревету. Пушећи своју лулу пада му на памет да једна варница може пасти из непажње и запалити предмете који га окружују, нарочито намештај. Ако се појави пожар, дали ће он одговарати за нехатну паљевину или за евентуални покушај паљевине?

„Ако усвојите ово последње мишљење, каже *Von Bar*, шта чините од личне слободе?“

„Не мислимо, каже *Duvai* — да ова последња замерка *Von Bar*-а долусу евентуалном има исту вредност као и друге. Ми држимо да се неће наћи никад случај покушаја евентуалног долуса, и ако су немачки судови осуђивали оптужене са таквих мотива, они су без сумње изопачили ову теорију“.

Доиста, не треба заборавити да онај који је евентуално предвидео какву последицу своје радње, била ова радња допуштена или не допуштена, увек је хтео директно сам акт те и ако се ова последица не произведе, акт ипак остаје. Ако је ова радња не допуштена треба је казнити саобразно законима. Тако, могли би одлучити да дуелист, ако смрт није непосредна последица дуела, одговара и подлежи само казнама које се односе на деликт повреда а не за покушај убиства.

Ако је овај акт допуштен, такав, као на пример, пушити у кревету, да узмемо пример *Von Bar*-а, оптужени ће у овом случају бити ослобођен, јер овај факат није предвиђен и казним ниједним законом.

Узимљући тако један по један случај *Von Bar* нам показује да се у пракци, у обичном животу, долус евентуалности неће представити. Највећим делом налазимо се пред деликтом из нехата или деликтима јасно карактерисаног директног долуса. Али баш и ако се нађемо у контакту са деликтима долуса евентуалног, да би их могли сматрати као такве, треба доказати да је виновник предвидео евентуалне последице своје радње у моменту кад је учинио. Но, ми смо видели да је овај доказ врло тешко дати, скоро немогуће.

Десиће се дакле, да ће се у пракци врло ретко или готово никад применити ова теорија.

IV

Треба ли усвојити *dolus* евентуални и дати му шире место у законодавству и у јуриспруденцији?

Све ове горње замерке које се чине теорији евентуалног долуса покрећу питање: треба ли јој у законодавству и у јуриспруденцији дати шире место? Да ли треба као у Немачкој, усвојити долус евентуални општим начином и казати кад се изискује долус као нужан елеменат за казнимо нарушење, да је долус евентуални довољан?

Као свако друго питање, теорија евентуалног долуса представља се са два аспекта: теорије и практике.

Теоријај евентуалног долуса има огромно преимућство да одговара идејама правде и урачунљивости, које теже увек да доминирају у казненом праву у овом веку. Овај се покрет свуда осећа у Европи. Теорија евентуалног долуса чини да се одговорност, која лежи на онима који су криви за казнима дела расподељује правичније, ма какво се име придавало овим делима. Једном речи, она допушта да се кривац сигурније погоди.

Осем тога, и увек у теорији, долус евентуални, ако се примени, допустиће ширење идеје о персоналитету казне, која тежи да се аклиматизује.

Долус евентуални допустиће доиста, само ако се допусте степени предвиђања, да се кривац фрачира више или мање, према томе да ли је више или мање предвиђао евентуалне последице свог акта.

Али, и ако у теорији питање не показује тешкоће, у пракци, као што смо видели, није исто.

Француски казнени законик даје врло мало место теорији о евентуалном долусу, па и у самој њеној примени у правознањству, она не заузима шире место. Само чл. 309. т. 4. каз. законика предвиђа овај случај евентуалног долуса:

„Ако су нанесени ударци или повреде које су учињене хотимично, али без намере да се зада смрт, ипак је проузроковале, кривац ће бити кажњен казном повремене робије“.

Третирајући питање: треба ли у пракци тражити да се долус евентуални рашири у француским законима? — *H.-Duvau* у овој занимљивој студији о овоме долусу, одговара на постављено питање овако:

„И ако смо дакле, у теорији закључили да треба увс-
„јити широко теорију о евентуалном долусу, у пракци
„мислимо да она не одговара ономе што се од ње очекује.

„Тешкоћа доказати предвиђање евентуалних последица
„његове радње, код оптуженога, факт да је долус евентуални
„врло лако смешати са деликтом из нехата, а нарочито факт
„који је иначе тежак да се постигне, а то је наћи судије до-
„вољно способне да играју у неку руку улогу свештеника,
„који осуђује само ако проникне у душу, мисли оптуженога
„баш најтајније, све то чиниће да се долус евентуални врло
„тешко примени у пракци. Нарочито ће то бити тешко у
„Француској, у којој либерални и републикански обичаји раз-
„вијају природно критички дух, који ће се најбоље показати
„онога дана, кад ухвати своје судије у погрешци и кад их
„буде видео да узимљу на се задаћу, на чију висину не
„могу приспети.

„Завршујемо дакле, да ако треба баш не казнити изве-
„сне злочинце тако строго, као што то заслужују, има начина
„још у томе што су извесне пресуде сувише благе, и не
„треба ризиковати да се упадне у погрешку немачког пра-
„вознанства, које је хотећи применити свуда долус евен-
„туални, баш и где му нема места, прибегло средствима, која
„су мало ефикасна да рашире ову теорију. Апелујући на
„претпоставке и супозиције, немачко је правознанство иза-
„звало најозбиљније и најоправданије сумње у беспристрасност
„судија и тако довело до општег дискретовања све судске
„одлуке. Ми мислимо да Француска има прече право да не
„рискује да се учине исте погрешке“.

* * *

Какву ли ће примену, са новим казним законом,
наћи у нас ова теорија о евентуалном долусу, који је усваја,
кад се овако мисли о њој тамо, где је она још из раније
позната и акредитована?

5

ПРЕГЛЕД НОВИХ КЊИГА

1. ИСТИЦАЊЕ РАЗЛИКЕ:
ДРУШТВЕНА КРИТИКА МОЋИ СУЂЕЊА
Пјер Бурдије
Лозница: Карпос, 2023.
2. ШТА СУ ПОЛИТИЧКЕ НАУКЕ?
Андреас Х. Видстен; Ејвинд Братберг
Лозница: Карпос, 2023.
3. ЧОВЕКОВА ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
Виктор Е. Франкл
Београд; Подгорица: Космос издаваштво; Нова књига, 2023.
4. ЗАПИСИ ИЗ ПОДЗЕМЉА
Фјодор Михајлович Достојевски
Београд; Подгорица: Космос издаваштво; Нова књига, 2023.
5. КОСМИКОМИКЕ: СТАРЕ И НОВЕ
Итало Калвино
Београд: Плато издаваштво, 2024.
6. ВОДИЧ КРОЗ ВАСИОНУ ЗА СКЕПТИКЕ:
КАКО ЗНАТИ ШТА ЈЕ ЗАИСТА СТВАРНО
У СВЕТУ У КОМЕ ЈЕ СВЕ ВИШЕ ЛАЖИ
Стивен Новела
Смедерево: Хеликс, 2024.
7. О ПАТЊИ И БЕЗНАЧАЈНОСТИ ПОСТОЈАЊА
Артур Шопенхауер
Београд: Хоплит, 2023.
8. УВОД У СРПСКО ПРОСВЕТИТЕЉСТВО:
ПРЕДГОВОР КАО ПОЕТИКА
Мирјана Д. Стефановић
Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановић, 2024.
9. ЗАБРАЊЕНА БЕЛЕЖНИЦА
Алба де Сеспедес
Београд: Контраст издаваштво, 2024.
10. ВЕРА СВЕТОВИДСКА
Бранко Станковић
Београд: Отворена књига, 2024.

11. ПОЗНИ ЖИВОТ
Бернхард Шлинк
Београд: Плато, 2024.
12. ГЕНИЈЕ
Клаус Цезар Церер
Београд: Плато, 2024.
13. ЕТИКА У ПСИХОТЕРАПИЈИ
Гордана Дедић
Нови Сад: Психополис институт, 2024.
14. ШКОЛОВАЊЕ СРЦА:
УЧЕЊЕ ЕМОЦИОНАЛНЕ ПИСМЕНОСТИ
Клод Стајнер
Нови Сад: Психополис институт, 2007.
15. ГОДИНЕ ФИЛОЗОФСКОГ УЧЕЊА:
ЈЕДАН ОСВРТ
Ханс-Георг Гадамер
Београд: Досије студио, 2024.
16. КЊИГА О МОРУ: КЊИГА О МОРУ ИЛИ УМЕЋЕ ПЕЦАЊА
ДИВОВСКЕ АЈКУЛЕ ИЗ ГУМЕНОГ ЧАМЦА НА ПУЧИНИ
ТОКОМ ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА
Мортен А. Стрекснес
Београд: Дерета, 2024.
17. АЗИЛАНТ
Арнон Грунберг
Београд: Воока, 2024.
18. ПОНИШТЕНО
Мишел Уелбек
Београд: Воока, 2023.
19. ИЗ ПРЕПИСКЕ
Данило Киш
Београд: Архипелаг, 2024.
20. И ОСЛОБОДИ НАС СВЕГ ЗЛА
Сантјаго Ронкаљоло
Нови Сад: Академска књига, 2024.

21. ПАЛАТА БЕЗ СТОЛИЦА
Брицид Брофи
Београд : Службени гласник, 2023.
22. ЗАОКРЕНУТО РАЗМИШЉАЊЕ:
УМЕТНОСТ ПРЕТВАРАЊА ПРОБЛЕМА
У ПРИЛИКЕ КОЈЕ ЋЕ ПРОМЕНИТИ ЖИВОТ
Бертхолд Гунстер
Београд: Лагуна, 2024.
23. ПРИСУТНОСТ
Јежи Косински
Београд: Лагуна, 2024.
24. ВЕЛИКА ОЧЕКИВАЊА
Чарлс Дикенс
Београд: Лагуна, 2024.
25. ГАВРАН И НАЈБОЉЕ ПРИЧЕ
Едгар Алан По
Београд: Лагуна, 2024.
26. РАТ
Луј-Фердинанд Селин
Београд: ЛОМ; Лагуна, 2024.
27. ЈОХАН
Јухани Ахо
Београд: Службени гласник, 2024.
28. МАСТЕРМАЈНД
Давид Унгер
Београд: Чигоја, 2024.
29. ЛТИ: БЕЛЕЖНИЦА ЈЕДНОГ ФИЛОЛОГА
Виктор Клемперер
Београд: Фабрика књига, 2023.
30. НИСТЕ ВИ КРИВИ
Лора К. Конел
Београд: Publik praktikum, Хармонија, 2024.

ПРЕПОРУЧУЈЕМО

1. Ханс-Георг Гадамер: **ГОДИНЕ ФИЛОЗОФСКОГ УЧЕЊА: ЈЕДАН ОСВРТ** / Досије студио, 2024.

Преузето са сајта: <https://delfi.rs/knjige/215587-godine-filozofskog-ucenja-knjiga-delfi-knjizare.html>

Ханс-Георг Гадамер, један од најзначајнијих немачких филозофа XX века, више од пола века обликовао је интелектуалне струје на важним немачким универзитетима (Вроцлав [данас у Пољској], Марбург, Лајпциг, Франкфурт, Хајделберг) и као студент и као универзитетски наставник. Он описује изузетне сусрете са Карлом Јасперсом, Паулом Наторпом, Николајем Хартманом, Герхардом Кригером, Карлом Левитом и посебно Мартином Хајдегером. Упознаје значајне личности као што су Рудолф Бултман и Макс Шелер, а у пријатељским је односима са Оскаром Ширером, Максом Комерелом, Хансом Липсом и Карлом Рајнхартом.

Гадамер елоквентно описује свој живот студента и универзитетског предавача у Бреславу и Марбургу. Након слома Трећег рајха и под руском окупацијом, именован је за декана Универзитета у Лајпцигу, у чијој је мукотрпној обнови из физичких и интелектуалних рушевина учествовао. Убрзо затим прима и прихвата позив у Франкфурт, а 1954. на Универзитет у Хајделбергу, где је остао до своје смрти 2002, доживевши 102 године. Гадамерови живахни мемоари, први пут објављени уз велико признање 1977, сведоче о блиској повезаности његовог сопственог филозофског пута са великим интелектуалним струјањима прошлог века.

2. Тамара Кликовац: **ПСИХОЛОГИЈА КРИЗНИХ СТАЊА** / Београд: Филозофски факултет; Институт за психологију, 2024.

Преузето са сајта:
<https://delfi.rs/knjige/210417-psihologija-kriznih-stanja-knjiga-delfi-knjizare.html>

Иако првенствено намењена студентима четврте године психологије, ова књига је написана до те мере јасним језиком да пружа драгоцене информације далеко широј читалачкој публици – биће изузетно корисно штиво свима који желе да се упознају са концептима кризе, стреса, трауме, посттрауматског

стресног поремећаја, масовних несрећа, резилијентности, превладавања, као и са основним моделима процене кризних стања и интервенисања у различитим кризама. Изузетан квалитет књиге резултат је синтезе ауторкиног дугогодишњег рада у различитим улогама: теоретичара, истраживача, предавача, психотерапеута, те њеног личног развоја. Ауторкин стил писања је врло систематичан, свеобухватан и максимално разумљив, те нема сумњи да је у потпуности реална њена жеља да овом књигом оснажи мање или више искусне помагаче, као и колеге које имају претензије да то постану, а налазе се на путу стицања теоријских знања и практичних искустава да процењују, планирају, организују и пружају психолошку помоћ и подршку људима у различитим кризним, стресним и трауматским стањима на стручно компетентан и квалитетан начин.

3. Харуки Мураками: **ГРАД И ЊЕГОВЕ НЕСТАЛЕ ЗИДИНЕ** / Београд: Геопоетика издаваштво, 2024.

Преузето са сајта:

<https://www.geopoetika.com/o-knjizi/1863/grad-i-njegove-nestalne-zidine>

Срж романа *Град и његове несталне зидине* чини истоимена новела објављена пре четрдесет година. У Поговору, који врло ретко пише у својим књигама, Мураками наводи да је био свестан да првобитна верзија није постигла пун потенцијал наратива и закључује: „На крају сам осетио огромно олакшање што сам успео да поново овако, у новој форми, дорадим [новелу] *Град и његове несталне зидине*. Јер ово дело је све време представљало нешто што ми није давало мира, као мала рибља кост заглављена у грлу.”

Три дела књиге која прате различите фазе живота неименованог наратора (од адолесценције до четрдесетих), одвијају се на два нивоа – стварном свету и паралелном свету у граду унутар зидина и обилују Муракамијевим препознатљивим метафорама и мотивима: сенке, бунари, рупе, снови... Време у граду унутар зидина не тече и на сатовима нема казаљки. У стварном свету оно неумитно тече, али је упркос томе оној крајњој последици протока времена – смрти – одузета коначност.

Бројне су референце које упућују на друга Муракамијева дела, али и на друге ауторе, пре свега Маркеса. Јапански маг магичног реализма, Мураками, своје јунаке одваја и спаја са њиховим сенкама и тиме упућује на промишљање односа тела и душе, срца и разума. Он вешто, у свом препознатљивом стилу, приповедачки балансира на свим страницама овог романа између снова и будности, подсвесног и свесног. Границе нису тамо где би требало да буду, јер се зидине, као симбол физичке, али и психолошке и емотивне баријере, које раздвајају два света, саме крећу.

Јасна Новаков Сибиновић

4. Милан Ристовић: **УТИШАНИ ГЛАСОВИ: ИЗ ИСТОРИЈЕ ОБИЧНИХ ЉУДИ** / Београд: Геопоетика издаваштво, 2024.

Преузето са сајта:

<https://geopoetika.com/o-knjizi/1861/utisani-glasovi>

Деведесетих година прошлог века појавили су се млађи и храбрији историчари пишући есеје о малим судбинама појединаца у вихорима тих огромних преврата света. Желели су да макар накнадно оставе траг достојанству неправедно названом Мали човек. Показали су да историјска фактографија нуди бесконачно много изузетних прича које равноправно и једнако занимљивим чине делове познатих догађаја, револуција, ратова и династија. Међу пионирима „бележника” ових штафета које су носили углавном знани именом, занемарени, а некада и анонимни појединци, био је и професор Милан Ристовић. Својом књигом *Обични људи: Прилози за историју* из 1999. године (Геопоетика), заједно са историчарима попут Петера Енглунда, утро је пут истраживањима малих живота и светова прошлости. Ово је њена допуњена верзија.

Аутори попут Ристовића модерни су записивачи догађаја са обода света као негдашњи средњовековни преписивачи. Као што су ови уз свој мукотрпни посао на маргинама свитака и листова бележили и своје утиске о текстовима које су умножавали и оставили их у збирци Из тмине појање (састављач историчар књижевности Ђорђе Трифуновић), тако је Милан Ристовић исписао и поклатио нам своју и историчарску збирку *Утишани гласови*.

Владислав Бајац

Обични људи Милана Ристовића су попут невидљивих нити које повезују странице историје, оживљавајући је својим корацима и утишаним гласовима, и чинећи је дубљом, људскијом, богатијом и вишеслојнијом. Њихове приче осликавају дух времена, обликујући пејзаж прошлости у којем свака судбина доприноси историји. Ови, за велику историју безимени људи, који су услед вихора Другог светског рата покушали да се спасу бежећи бродовима, возовима, авионима, неки пешачећи стотине километара, често су завршавали свој пут, а неки и живот, у логорима, затворима, хотелима, болницама, полицијским баракама... Водећи нас са својим јунацима на драматична путовања од Југославије ка Египту, Палестини, Чилеу, Великој Британији, Бугарској, Немачкој, Вишијевској Француској, Турској, Финској, Милан Ристовић не само да је ове обичне људе отргао од заборава него нам је, укрштајући фрагменте њихових живота из прашњавих архивских кутија, помогао да боље разумемо сву сложеност историје и људских судбина у драматичним историјским тренуцима.

Радина Вучетић

5. Петер Енглунд: **СНОВИ СВИРЕПИХ НОЋИ: НОВЕМБАР 1942: ИНТИМНА ИСТОРИЈА ПРЕКРЕТНИЦЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА У 360 КРАТКИХ ПОГЛАВЉА** / Београд: Геопоетика издаваштво, 2024.

Преузето са сајта:

<https://geopoetika.com/o-knjizi/1856/snovi-svirepih-noci>

Петер Енглунд своје *dramatis personae* (војника Црвене армије, јеврејске избеглице, професорку универзитета у опкољеном Лењинграду, италијанског мајора, јапанског морнаричког капетана, француског писца, енглеску домаћицу, немачког официра, руску песникињу, и друге) прати, ослањајући се на њихове дневнике, преписку, и архивску грађу различите провенијенције. На тај начин гради, преплићући њихова искуства у рату, једну „паралелну димензију”, на чијој равни се одвијала сва ратна бруталност, херојство, пожртвованост, идеолошка заслепљеност, издаја, нада у победу. Енглундов приступ отвара простор који је често измицао историчарима који су се бавили или се баве истраживањем овог највећег ратног сукоба у историји, са његовим непојмљивим потенцијалом у уништавању људских живота и материјалних добара. То је давање људског лица и имена онима који су измицали пажњи као „неважни актери”, „безимене жртве”, али и онима који су „само извршавали наређења”, чиме Енглунд враћа наду у оно што се често губи из вида бављењем „великом историјом” – да се увек ради о људима који чине, опет треба рећи, вољне и невољне учеснике историје, постајући њене жртве али и целати.

Милан Ристовић

„Као популарни уџбеник мајсторски направљена; као популарна наука вероватно јединствено достигнуће од међународне важности. Као књижевност, мисаоно дубоко провокативна књига која тера читаоца да се изокрене према унутра, ка свом времену.”

Expressen

„Енглунд показује како рат појачава садашњост до вибрирања... Оно што је велико код Енглундовога новембарског епа јесте како аутор успева да свакодневицу дочара као невероватне догађаје.”

Svenska Dagbladet

„Бриљантан подсетник за ова времена, како је рат деструктиван на свим нивоима.”

Goteborgs-Posten

„Енглундов стил је романијерски... његова широка разноликост извора омогућава му да постигне свој циљ у приказивању широке свеукупне слике.”

Сајмон Хефер, *The Telegraph*

„Педантна хроника обичних људи у екстремним ратним околностима.”

Kirkus Review

„Моћан хор који уздрмава, а у позадини се назире аутор као врхунски диригент, мајстор полифоније и двосмислености.”

Dagens Nyheter

6. Зоран Радовановић: **НАУЧНА И АЛТЕРНАТИВНА МЕДИЦИНА: БРАК БЕЗ ЉУБАВИ**/ Смедерево, Хеликс, 2023.

Преузето са сајта:

<https://delfi.rs/knjige/209481-naucna-i-alternativna-medicina--brak-bez-ljubavi-knjiga-delfi-knjizare.html>

Ако се савремена медицина темељи на нашем знању о здрављу и патологији, онда је питање шта је алтернатива томе. Је ли алтернатива знању незнање? Да ли се тзв. алтернативна медицина базира на нашем незнању о здрављу и патологији? Јер, како аутор наводи, чим неке медицинске праксе добију научну потврду, оне аутоматски престају да буду алтернатива и постају део конвенционалне (научне) медицине.

Књига Зорана Радовановића *Научна и алтернативна медицина – брак без љубави* могла би да буде одлична техника превенције заблуда и предрасуда и то на више начина. Као прво, аутор сјајно анализира разне праксе тзв. алтернативне медицине, описује њихов историјат, основне постулате и наводи сијасет података из истраживања који показују њихову неефикасност. Поред тога, указује се на то када су ове праксе релативно безопасне, а када и у којим условима могу бити индиректно или директно штетне и угрожавајуће по корисника.

На крају, аутор демонстрира прави критичко научни приступ наводећи аргументе и за „другу страну”, односно аргументе који иду у прилог тзв. алтернативној медицини. Како сам аутор каже, он припада свету науке, али је у књизи „потискивао своју везаност за рационализам” настојећи да прикаже аргументе обе стране. Мој је утисак да рационализам није потиснут, напротив, приказан је у најбољем светлу критичког и објективног промишљања и дискутовања о одређеној теми: наведени су аргументи и за и против, приказани

подаци релевантних истраживања и дат закључак или бар смернице у светлу тих података.

Сходно свему написаном, ова књига је права вакцина против незнања.

Проф. др Оливер Тошковић

7. Брајан Кокс; Џеф Форшо: **ЦРНЕ РУПЕ: КЉУЧ ЗА РАЗУМЕВАЊЕ УНИВЕРЗУМА**/ Смедерево: Хеликс, 2024.

Преузето са сајта:

https://www.heliks.rs/crne_rupe.php

Црне рупе су места у простору и времену где се сударају закони гравитације, квантне физике и термодинамике. Испрва се сматрало како су у толикој мери интелектуално недокучиве да напосто нису могле постојати, али само у последњих неколико година почели смо да наслућујемо нову синтезу: дубоку повезаност између гравитације и теорије квантних информација која описује холографски универзум у коме простор и време настају из мреже квантних битова, а црвоточине премошћују празнину.

У овој револуционарној књизи, професор Брајан Кокс и професор Џеф Форшо повешће вас до руба разумевања црних рупа – на научно путовање до истраживачке границе које обухвата век физике, од Ајнштајна до Хокинга и даље, а завршава изненађујућим закључком да наш свет може функционисати попут огромног квантног рачунара.

8. Стивен Новела: **ВОДИЧ КРОЗ ВАСИОНУ ЗА СКЕПТИКЕ: КАКО ЗНАТИ ШТА ЈЕ ЗАИСТА СТВАРНО У СВЕТУ У КОМЕ ЈЕ СВЕ ВИШЕ ЛАЖИ** / Смедерево, Хеликс, 2024.

Преузето са сајта:

https://www.heliks.rs/vodic_kroz_vasionu_za_skeptike.php

У ери када су дезинформације и псеудонаука свеприсутне, *Водич кроз васиону за скептике* представља прави светионик јасноће и разума. Ова књига, чији је аутор др Стивен Новела са својим сарадницима, свеобухватан је водич за развој критичког мишљења, навигацију кроз лавиринт популарних дезинформација и разликовање чињеница од измишљотина. Са мешавином хумора, духовитости и ригорозне научне анализе, аутори обрађују широк спектар тема, од теорија завере до алтернативне медицине и паранормалних појава. Они опремају читаоце алатима за преиспитивање тврдњи, процену

доказа и критичко размишљање о савременом свету. Књига се не бави само разоткривањем митова, већ и неговањем менталитета који цени доказе, логику и скептицизам.

У доба када лажне вести и сумњиве тврдње вребају на сваком кораку, књиге попут *Водича кроз васиону за скептике* важније су него икада. Служе као путоказ за сналажење у свету у којем су границе између стварности и заблуда све нејасније. Без обзира да ли сте искусни скептик или новајлија на пољу критичког мишљења, ова књига нуди драгоцене увиде и практичне савете за доба постистине.

Читањем овог изузетно занимљивог штива научићете како да размишљате као научник, приступате тврдњама уз потрагу за доказима и доносите информисане одлуке у свакодневном животу. То је неопходно за свакога ко жели да јасније разуме турбулентни 21. век и храбро се носи са преоптерећењем информацијама које дефинише наше време. Наоружајте се знањем и вештинама које ће вам помоћи да разумете догађаје, појаве и промене које вас окружују.

Др Стивен Новела, творац и продуцент подкаста *Водич кроз васиону за скептике*, међународно је признати научни едукатор. Др Новела је клинички неуролог на Медицинском факултету Универзитета Јејл. Када не снима подкаст, пише текстове за награђивани блог *Neurologica*, а уз то је и главни уредник часописа *Science-Based Medicine*. Његови сарадници и коаутори су Боб Новела, Кара Санта Марија, Џеј Новела и Иван Бернстин. Они заједно чине динамичну и ангажовану групу пријатеља која воли да расправља о најновијим научним достигнућима, филозофији и контроверзним темама.

9. Дона Тарт: **ТАЈНА ИСТОРИЈА** / Београд: Дерета, 2024.

Преузето са сајта:

<https://dereta.rs/p/15297/Tajna-istorija>

КАДА СМРТ ЗАИСТА ДОЂЕ, СВЕ СЕ ВЕЋ ДЕСИЛО

Већ тридесет година дебитантски роман Доне Тарт *Тајна историја* перманентно интригира не само читаоце већ и професионалне тумаче књижевности. Да ли је ужасна тајна коју наслућујемо још на првим страницама оно што фокусира нарацију или читалачку пажњу, или је тајна на неком другом месту, можда управо тамо где мислимо да је нема?

Радња романа прати групу младих студената на елитном колеџу у Новој Енглеској, окупљених под патронатом ексцентричног професора класичних

наука на семинару из античке књижевности. Скоро сви које главни јунак Ричард сусреће чудни су и патолошки изопачени на свој начин: елитисти, наркомани, нарциси, глупаци... И он је, свакако, далеко од савршенства, можда је само за нијансу саосећајнији. Ауторкино бриљантно нијансирање карактера чини да ипак и према овим чудним бићима осећамо необичну склоност.

Описујући њихову окрутну обману изазвану академским фасцинацијама и личном патологијом, Дона Тарт заправо елаборира суштинска питања живота. Јер *Тајна историја* је трилер, роман о одрастању, античка трагедија... а Дона Тарт родоначелница или права представница „мрачног академског жанра”, формулације коју књижевни критичари све чешће употребљавају, поготово у контексту овог романа.

Много је путева који воде до скривених тајни ове књиге, а још више оних који воде из њих, у сфере у којима се читалац сусреће са собом и у којима треба да себи призна да је истовремено и посматрач и саучесник.

„Замислите заплет *Злочина и казне* Достојевског у комбинацији са причом из Еурипидових *Бакхи*, у атмосфери *Правила привлачности* Брета Истона Елиса, испричан елегантним, сетним гласом који доминира романом *Повратак у Брајдсхед* Ивлина Воа.”

Мичико Какутани, *The New York Times*

„Предивно написана прича, добро испричана, забавна, тужна, страшна... не може се оставити док се не прочита... Какав деби!”

Џон Гришам

„Ове странице моле да их окрећете... На првој страни рећи ће вам ко је то учинио, а натераће вас да жедно читате како бисте открили како и зашто.”

People

„Глас Доне Тарт не личи на глас ниједног њеног савременика. Прелепи језик, замршена прича, опчињујући ликови и интелектуална енергија учинили су њен први роман до сада најзанимљивијом књигом њеног поколења.”

Boston Globe

„Велика прича о пријатељству, охолости и убиству, исплетена вештином какву многи писци никада неће имати... Њено писање опчињава... *Тајна историја* је предивно варљива књига, путовање уназад у жестока и брзоплета пријатељства из школских дана, у време кад смо сви веровали да имамо моћ да измишљамо божанства и да ће нам сваки грех бити опроштен.”

Philadelphia Inquirer

„Трилер за мислеће особе... Помислите на *Господара мува*, па на *Правила привлачности*... *Тајна историја* комбинује помало и једно и друго – непогрешиви дашак зла из класика Вилијама Голдинга и луду безобзирност привилеговане младости из романа Брета Истона Елиса 80-их година.”

New York Newsday

10. Горан Војновић: **ЂОРЂИЋ СЕ ВРАЋА** / Београд: Геопоетика издаваштво, 2023.

Преузето са сајта:

<https://www.geopoetika.com/o-knjizi/1850/dordic-se-vraca>

Романом *Ђорђић се враћа* у љубљанским Фужинама поново се нашао протагониста култног претходника, романа *Јужњаци, марш!*, који није сигуран да ли се из Босне, са десетогодишњег „преваспитавања”, вратио за стално. Још нема свој фудбалски клуб, али има забринуту маму и болесног оца, што је уједно и главни разлог да Марко поново лута озлоглашеном блоковском четврти. Промене које запажа (међу осталима – да јужњаци у суштини више нису у Фужинама јер су „изумрли”) Марка боле. Коментарише их без длаке на језику, а и каквим језиком! Иако изузетно забаван, роман задире у осетљива питања друштва. Док се у позадини одвија емотивна породична драма, јунак схвата да по повратку из Босне, можда заиста више нема место које му припада у његовој новој-старој дежели – Словенији (негдашњем делу домовине његових родитеља – Југославије).

Овај наставак приче о судбини сина емиграната, босанских Срба, и некада талентованог кошаркаша, књига је о човековом пореклу и вечитим питањима идентитета и (не)припадања.

„Након скоро петнаест година откако сам написао *Јужњаке*, занимало ме шта је од њих направио овај наш несрећни свет, потресен разним кризама, а посебно шта је десет година живота у Босни учинило од Марка Ђорђића,

тинејцера из Фужина. С друге стране, дуго сам тражио начин да у књижевном смислу одговорим на оно што се дешава последњих година, не само у Словенији већ и другде у свету. Тражио сам начин да изразим свој бес и фрустрацију због оживљавања национализма и десничарског популизма.”

Горан Војновић

„Горан Војновић је улетео у словеначку књижевност као комета и у њој се настанио као стална звезда.”

Митја Чандер

11. Ото Фридрих Валтер: **ГОСПОДИН ТУРЕЛ** / Лозница: Карпос, 2024.

Преузето са сајта:

https://karposbooks.rs/shop/polyphonia/gospodin-turel-oto-f-valter/?_rstr_nocache=rstr45568496f6db1cbc

Каспар Турел, фотограф и скитница, враћа се у свој родни крај након годину дана одсуства и у мрачној кућици за чамце прича наглас да би – како сам тврди – растерао куне. Ипак, Турелов монолог није обична исповест, већ одбрана од гласина које у том месту колају о њему. Трудећи се да докаже своју невиност и да увери читаоца како је он жртва сплета околности или лоших намера, јунак романа се до детаља присећа свих појединости претходног борава у Јамерсу. Међутим, тај монолог прекида полифонија гласова, остављајући читаоцу да процени колико истине има у Туреловој верзији догађаја, а колико у колажним причама које потичу од радника оближње цементаре, продавачица, кафеџија, контесе Бет и притупог Мона који опсесивно скупља пужеве.

„Зар не би требало овај роман једноставно да читамо као криминалистичку причу? Свакако, то је један од најсмелијих подухвата савременог приповедања у послератној књижевности на немачком језику. Свакако, заслужује помно проматрање свих његових уметничких поступака. Свакако, садржи нелагодну анализу швајцарског држања према властитој кривици и злоби. Свакако, одликује га неупоредива снага поетске компактности. Али хтели то или не, најкасније након седам страна видимо себе у улози детектива. Након седам страна извесно је: овде неко лаже и нешто таји. Сада не можемо другачије него да на свакој страници тражимо скривене

истине. Физички осећамо лажи и примећујемо да постајемо све опседнутији жељом да сазнамо шта се стварно десило.”

Из поговора Петера фон Мата

Ото Ф. Валтер био је швајцарски писац. Отац му је био штампар и издавач, те је и Валтер кренуо очевим стопама. Градио је успешну каријеру као издавач, напоредо стасавајући у значајног аутора: године 1959. Валтеров први роман *Неми човек* привукао је пажњу широке читалачке публике. *Господин Турел*, други роман Ота Ф. Валтера, објављен 1962. године, величанствена је прича о лукавом, непоправљивом преваранту и важи за један од најважнијих швајцарских послератних романа. Осим романа, писао је и драме, кратке приче и песме. Био је кооснивач групе Олтен, која се залагала за неодвојивост књижевности од политичког деловања.

6

ЛИСТА НАЈЧИТАНИЈИХ КЊИГА

**ЛИСТА НАЈЧИТАНИЈИХ КЊИГА У БИБЛИОТЕЦИ
УПРАВЕ ЗА ЈУН 2025. ГОДИНЕ**

1. СРБИ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ
Сима Ћирковић
Београд: Идеа; Глосаријум; Службени гласник, 1995.
2. ВАШ ЦЕПНИ ТЕРАПЕУТ
Ени Зимерман
Београд: Лагуна, 2024.
3. ЛЉУБАВ, МЕДИЦИНА И ЧУДА
Зигел Берни
Београд: Лагуна, 2023.
4. ТАЈНА ИСТОРИЈА
Дона Тарт
Београд: Дерета, 2024.
5. ЗМАЈЕВА ЖЕНА
Ана Атанасковић
Београд: Лагуна, 2024.
6. ДАН У ЖИВОТУ АБЕДА САЛАМЕ
Нејтан Трол
Београд: Лагуна, 2024.
7. ЧАГИН
Јевгениј Водолазкин
Београд: Службени гласник, 2024.
8. ЧАРОБЊАК ИЗ КРЕМЉА
Ђулијано да Емполи
Beograd: ВООКА, 2024.
9. ПУТОПИС ЈЕДНОГ МАЧКА
Хиро Арикава
Beograd: ВООКА, 2024.
10. УЛИЦА ЧАЈКОВСКОГ 40
Питер Ватердринкер
Београд: Лагуна, 2024.

Редакција

Главни и одговорни уредник: Јелена Катана, в. д. начелника

Технички уредник: Јелена Васиљевић

Сарадници: Смиљана Павков
Иван Комаров
Лепосава Милановић
Гордан Горуновић
Дејан Станојловић
Радмила Тубин Михајловић
Оливера Кнежевић
Светлана Вулић Стојсављевић

Лектура: Јелена Васиљевић

Коректура: Иван Комаров

Компјутерска обрада: Одељење за информационо-документационе и библиотечке послове

Техничка подршка: Радинка Мићовић

ШТАМПА: УПРАВА ЗА ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОСЛОВЕ РЕПУБЛИЧКИХ ОРГАНА
Београд, Немањина 22–26